

**Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра всесвітньої історії**

І. М. Власюк

**Методичні рекомендації до семінарських занять
з освітньої компоненти
«Історія нових незалежних держав»**

**Житомир
ЖДУ ім. І. Франка
2023**

УДК 94(072)
В 58

Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від 31 березня 2023 р.)

Рецензенти:

Володимир Баран, доктор історичних наук, професор
(*Волинський національний університет імені Лесі Українки*)
Олександр Суліменко, кандидат історичних наук, доцент
(*Поліський національний університет (м. Житомир)*)
Сергій Стельникович, доктор історичних наук, доцент
(*Житомирський державний університет імені Івана Франка*)

Власюк І. М.

В 58 Методичні рекомендації до семінарських занять з освітньої компоненти «Історія нових незалежних держав». Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023. 52 с.

У методичних рекомендаціях вміщено теми і плани семінарських занять, питання самостійної роботи, список рекомендованої літератури, контрольні питання до екзамену. При складанні методичних рекомендацій враховано вимоги кредитно-модульної системи.

Для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

УДК 94(072)
В 58

© І. М. Власюк, 2023
© Житомирський державний університет
імені Івана Франка, 2023

ЗМІСТ

Вступ	4
Структура освітньої компоненти.....	8
Методичні рекомендації до семінарських занять	10
Контрольні питання до екзамену.....	49

ВСТУП

1.1. Мета вивчення освітньої компоненти: вивчення студентами особливостей завоювання державної незалежності колишніми радянськими республіками та специфіки формування національних держав у кожній із них.

1.2. Основними цілями вивчення освітньої компоненти є:

- вивчення історії, процесів державотворення і розвитку цих країн на сучасному етапі;
- розуміння взаємозв'язків та взаємовпливів між цими країнами;
- пошук спільного в історії, релігії та культурі народів пострадянських держав, шляхів їх більш тісної співпраці на початку XXI ст.;
- осмислення проблем та складнощів розвитку різних слов'янських держав для більш об'єктивної оцінки їхньої ролі у всесвітній та регіональній історії.
- поглиблення фактичних знань студентів з історії, соціології, політології та формування у них розуміння специфіки сучасного розвитку пострадянських нових незалежних держав та їх значення для побудови відносин з ними Українською державою.

1.3 Результати навчання:

Здобувач повинен знати:

- фактологічний матеріал курсу;
- основну історіографію з проблем новітньої історії колишніх радянських республік;
- дефініції основоположних понять;
- особливості становлення незалежних держав у різних регіонах колишнього Радянського Союзу;
- сучасне суспільно-політичне та соціально-економічне становище у цих країнах;
- видатних національних лідерів пострадянських держав.

Здобувач повинен вміти:

- аналізувати історичні джерела різноманітного характеру;
- критично осмислювати процеси та події, розуміти їх суть;
- порівнювати історичні процеси в різних регіонах;
- логічно висловлювати і обґрунтовувати свої думки;
- виявляти загальне і відмінне в розвитку окремих регіонів пострадянського простору;
- проводити самостійний науковий пошук.

3. Інформаційний обсяг освітньої компоненти

Модуль І. СРСР: утворення, національна політика, розпад. Російська Федерація, Білорусь, Молдова і країни Балтії на сучасному етапі

Тема 1. СРСР: утворення, національна політика, розпад.

Вступ. Російська багатонаціональна імперія: становлення, особливості функціонування, причини розвалу. Передумови, причини і проекти утворення СРСР. Характерні ознаки тоталітарного режиму в СРСР. Причини масових репресій за часів радянської влади. Основні етапи розвитку СРСР. Плюси і мінуси радянської системи. Основні етапи формування і розвитку національної політики в СРСР (1920-і – перша половина 1980-х рр.).

Політика «перебудови» в СРСР: соціально-економічні та політичні аспекти. Роль М. С. Горбачова у перебудовчих процесах. Національна політика в СРСР в роки «перебудови» (1985–1991 рр.) та її наслідки. Причини і наслідки розпаду СРСР.

Тема 2. Російська Федерація у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.

Економічні реформи в Російській Федерації в 1990-х рр. та їхні наслідки. Конституційна криза 1992–1993 рр.

Соціально-економічний та політичний розвиток Російської Федерації у 1994–1999 рр. Міжнародні суперечності в Російській Федерації в 1990-х рр. Чеченські війни. Постать Бориса Єльцина в новітній історії Росії.

Внутрішньополітичний розвиток Російської Федерації на початку ХХІ ст. Постаті В. Путіна та Д. Медведєва. Соціально-економічний розвиток РФ на початку ХХІ ст.: досягнення, проблеми та перспективи.

Зовнішня політика Російської Федерації у 90-х рр. ХХ ст. Зміни у зовнішній політиці РФ на початку ХХІ ст. Відносини з країнами Заходу. РФ та країни СНД. Російсько-українські відносини на початку ХХІ ст.: проблеми і перспективи. Події 2013–2023 рр.

Тема 3. Білорусь на сучасному етапі.

Особливості перебудовчих процесів у Білоруській РСР. Становлення політичної системи Республіки Білорусь у 1990-х роках.

Внутрішньополітичний розвиток Республіки Білорусь на початку ХХІ ст. Стан білоруської опозиції. Постать О. Г. Лукашенка.

Соціально-економічний розвиток Республіки Білорусь у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст.: особливості, тенденції та перспективи.

Зовнішня політика Республіки Білорусь на сучасному етапі. Відносини з країнами СНД та Заходом.

Російсько-білоруські відносини на сучасному етапі: проблеми та перспективи. Розвиток Союзної держави.

Білорусько-українські відносини на сучасному етапі: проблеми та перспективи.

Тема 4. Молдова.

Особливості історичного розвитку Молдови. Рух за незалежність в Молдавській РСР в роки «перебудови» (1985–1991 рр.).

Придністровський конфлікт в Молдові: причини, наслідки, проблеми врегулювання.

Проблеми переходу до ринкової економіки і політичної трансформації Молдови у 90-х рр. XX ст. Молдова на початку XXI ст. Проблеми та перспективи розвитку країни. Євроінтеграційні процеси. Відносини з Російською Федерацією та країнами СНД. Молдово-українські відносини.

Тема 5. Країни Балтії.

Особливості історичного розвитку країн Балтії. Литва, Латвія та Естонія у радянський період розвитку.

Внутрішньополітичний розвиток Литви на сучасному етапі. Соціально-економічний розвиток Литви у 90-х рр. XX – на початку XXI ст.: здобутки, проблеми і перспективи.

Внутрішньополітичний розвиток Латвії на сучасному етапі. Соціально-економічний розвиток Латвії у 90-х рр. XX – на початку XXI ст.: здобутки, проблеми і перспективи.

Внутрішньополітичний розвиток Естонії на сучасному етапі. Особливості соціально-економічних перетворень в Естонії у 90-х рр. XX – на початку XXI ст. Мовна проблема.

Зовнішня політика країн Балтії на сучасному етапі. Досвід інтеграції і перебування в ЄС. Відносини з Російською Федерацією та Україною.

Модуль II. Республіки Південного Кавказу та Центральної Азії у 90-х рр. XX – XXI ст.

Тема 6. Грузія на сучасному етапі

Особливості історичного розвитку Грузії до отримання незалежності (1991 р.).

Політичні події в Грузії у другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр. Конфлікти з Абхазією та Південною Осетією.

Проблеми переходу до ринкової економіки і політичної трансформації Грузії у 90-х рр. XX ст. Едуард Шеварнадзе в новітній історії Грузії.

Грузія у період президентства Міхеїла Саакашвілі (2004 – 2013 рр.). Грузинське «економічне диво». Російсько-грузинська війна 2008 р.

Соціально-економічний та політичний розвиток країни з 2013 р. до сьогодні.

Зовнішня політика Грузії на сучасному етапі. Відносини з Росією та Україною. Євроінтеграція країни: проблеми та перспективи.

Тема 7. Вірменія та Азербайджан у 90-х рр. XX – XXI ст.

Особливості історичного розвитку Вірменії та Азербайджану до отримання незалежності (1991 р.).

Внутрішньополітичний розвиток Вірменії в 90-х рр. XX – на початку XXI ст. Соціально-економічні перетворення у Вірменії в 90-х рр. XX – на початку XXI ст. Зовнішня політика Вірменії на сучасному етапі: вектори, проблеми та перспективи.

Особливості соціально-економічного розвитку Азербайджану на сучасному етапі. Політичні процеси в Азербайджані у період незалежності. Алієви. Причини, хід та наслідки конфлікту у Нагорному Карабасі, проблеми врегулювання.

Зовнішня політика Азербайджану на сучасному етапі: вектори, проблеми та перспективи.

Тема 8. Казахстан та Узбекистан на сучасному етапі

Особливості історичного розвитку країн Центральної Азії і перебування в складі СРСР.

Соціально-економічний розвиток Казахстану у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст.: здобутки, проблеми і перспективи. Внутрішньополітичні трансформації у Казахстані на сучасному етапі. Нурсултан Назарбаєв. Зовнішня політика Казахстану на сучасному етапі: вектори, проблеми та перспективи.

Соціально-економічний розвиток Узбекистану в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Особливості внутрішньої та зовнішньої політики в Узбекистані на сучасному етапі. Іслам Карімов.

Тема 9. Туркменістан, Таджикистан та Киргизстан у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.

Особливості політичного розвитку Туркменістану у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Правління Сапармурата Ніязова та Гурбангули Бердимухамедова. Особливості та тенденції соціально-економічного розвитку Туркменістану в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Зовнішня політика. Відносини з Російською Федерацією та країнами СНД.

Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку Таджикистану в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Проблеми та особливості політичного розвитку Таджикистану в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Емомалі Рахмон. Напрями зовнішньої політики.

Соціально-економічний розвитку Киргизстану в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Міжетнічні конфлікти. Особливості політичного розвитку Киргизстану на сучасному етапі. Правління А. Акаєва (1990–2005 рр.). Революція «тюльпанів» 2005 р. Президентство Курманбека Бакієва (2005–2010 рр.). Міжетнічні протистояння 2010 р. у Джалалабаді та Оші. Виступи опозиції на чолі з Розою Тунбаєвою. Конституція Киргизстану 27 червня 2010 р. Президентство Алмазбека Атамбаєва з 2011 р. Зовнішньополітичні пріоритети Киргизстану. Відносини з Росією та країнами Заходу. Вступ до Євразійського економічного союзу (2015).

Тема 10. Нові незалежні пострадянські держави: проблеми, досягнення та перспективи.

Спільні та відмінні особливості нових незалежних держав пострадянського простору. Економічне становище ННД. Чинники, що впливали на формування політичної системи. Типи політичних режимів ННД.

Зовнішньополітичні орієнтири ННД. Співдружність Незалежних Держав та її роль в інтеграції пострадянського простору. Стан і розвиток ситуації в конфліктних зонах на пострадянському просторі. Ключові риси глобалізаційних процесів.

4. Структура освітньої компоненти

Назви тем	Кількість годин											
	Денна форма					Заочна форма						
	Всього	У тому числі					У тому числі					
		Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття	Всього	Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття
Модуль I. СРСР: утворення, національна політика, розпад. Російська Федерація, Білорусь, Молдова і країни Балтії на сучасному етапі												
Тема 1. СРСР: утворення, національна політика, розпад.	13	2	2		9		–	–	–	–	–	
Тема 2. Російська Федерація у 90-х рр. XX – XXI ст.	18	2	2		14		–	–	–	–	–	
Тема 3. Білорусь на сучасному етапі.	12	2	2		8		–	–	–	–	–	
Тема 4. Молдова.	12	2	2		8		–	–	–	–	–	
Тема 5. Країни Балтії.	20	4	4		12		–	–	–	–	–	
Разом за модулем 1	75	12	12		51		–	–	–	–	–	
Модуль II. Республіки Південного Кавказу та Центральної Азії у 90-х рр. XX – XXI ст.												
Тема 6. Грузія на сучасному етапі.	12	2	2		8		–	–	–	–	–	
Тема 7. Вірменія та Азербайджан у 90-х рр. XX – XXI ст.	16	4	2		10		–	–	–	–	–	
Тема 8. Казахстан та Узбекистан на сучасному етапі.	14	2	2		10		–	–	–	–	–	
Тема 9. Туркменістан, Таджикистан та Киргизстан у 90-х рр. XX – XXI ст.	20	4	4		12		–	–	–	–	–	

Тема 10. Нові незалежні пострадянські держави: проблеми, досягнення та перспективи.	13	2	2		9		–	–	–	–	–	
Разом за модулем 2	75	14	12		49		–	–	–	–	–	
Усього годин	150	26	24		100		–	–	–	–	–	

Критерії оцінювання навчальних досягнень на семінарському занятті

Оцінювання здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка згідно з Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою» https://zu.edu.ua/offic/ocinjuvannya_zvo.pdf.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

МОДУЛЬ 1

СРСР: УТВОРЕННЯ, НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА, РОЗПАД. РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ, БІЛОРУСЬ, МОЛДОВА І КРАЇНИ БАЛТІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Семінарське заняття №1

СРСР: утворення, національна політика, розпад

(2 год.)

План.

1. Передумови, причини та етапи утворення СРСР.
2. Основні періоди розвитку національної політики в СРСР.
3. Розпад СРСР: причини та наслідки.

Мета: дослідити процеси утворення, особливості та тенденції політичного розвитку СРСР, принципи та етапи його національної політики; проаналізувати причини та наслідки розпаду країни.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Історія України» в 11 класі (розділ 3: Україна в період системної кризи СРСР; розділ 4: Відновлення державної незалежності України, її роль у розпаді СРСР); під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 11 класі (розділ 3: Держави Центрально-Східної Європи: трансформаційні процеси; розділ 5: Міжнародні відносини).

Основні поняття і терміни: СРСР; федералізація; автономізація; конфедерація; політика коренізації; комадно-адміністративна система; тоталітарний режим; політичні репресії; Конституція; національна політика; радянський народ; дисидентський рух; політика «перебудови»; національні рухи; «Новоогарьовський процес»; Співдружність Незалежних Держав (СНД).

Питання для самостійного опрацювання:

Сталінський та ленінський проекти створення СРСР. Прийняття Конституції 31 грудня 1924 р. Основні ознаки імперії. Країна «розвинутого соціалізму». Основні етапи розвитку СРСР.

Політика коренізації. Курс на централізацію влади в 30-ті роки. Згорання лібералізму в національній сфері наприкінці 1930-х років. Репресивна політика сталінського режиму в національній сфері. Політика лібералізації в період «хрущовської відлиги». Русифікаторська політика радянської влади в 1970-ті роки.

Зміна курсу національної політики в роки перебудови (1985–1991 рр.). Загострення національних конфліктів на Кавказі, в Прибалтиці та Україні. «Парад суверенітетів».

Проблемні творчі завдання:

1. Проаналізуйте проекти утворення СРСР та подальшу практику національно-державного будівництва.
2. Плюси і мінуси політики коренізації для народів СРСР (на прикладі України та Білорусі, інших республік).
3. Проаналізуйте методи вирішення національного питання протягом існування СРСР.
4. Національне питання в СРСР у період Другої світової війни.
5. Охарактеризуйте поняття «радянський народ», його ідеологічне та практичне значення.
6. Прослідкуйте процеси становлення і зміцнення національних рухів у радянських республіках.
7. Чому не вдалося вирішити національні проблеми в СРСР у період перебудови?
8. Чому прибалтійські республіки першими вийшли зі складу СРСР?
9. Проаналізуйте причини та наслідки розпаду СРСР крізь призму національного чинника.
10. Проаналізуйте роль М. Горбачова у питанні про розпад та збереження СРСР.

Реферат:

Причини та наслідки розпаду СРСР.

Рекомендована література:

- Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 487 с.
- Політична історія України. ХХ століття: у 6 т. / Редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. Т. 3. Київ: Генеза, 2003. 448 с.
- Маля М. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917–1991. Київ: Мегатайп, 2000. 606 с.
- Кульчицький С. Утворення СРСР: нові погляди. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006-2007. №15. С. 684-699.
- Лю Сяньчжун. Плюсы и минусы политики «коренизации» СССР в 1920-е годы Ойкумена. 2014. № 1. С. 41-49.
- Єфименко Г. Г. Радянська модернізація 1920 – 1930-х рр. (До постановки проблеми у світлі аналізу досліджень сучасних російських істориків). *Український історичний журнал*. 2002. № 5. С. 3-23.
- Скоморовський В. Союзний Договір радянських республік та його роль в історії розпаду СРСР. *Юридична Україна*. 2012. №11. С. 19-22.
- Матієнко А. В. Особливості етнонаціональної політики СРСР. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 469-476.
- Тумашов А. В., Саєвич Й. Й. Передумови та історичні наслідки розпаду СРСР та Організації Варшавського Договору. *Військово-науковий вісник*. 2009. Вип. 11. С. 223-238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2009_11_16 (дата звернення: 20.10.2022).

Методичні рекомендації до заняття:

У першому питанні здобувачам вищої освіти необхідно проаналізувати такі важливі передумови утворення СРСР: прихід до влади більшовиків у 1917 р. та утвердження однопартійної комуністичної влади з її ідеологією (утворення унітарної держави); громадянська війна на території колишньої Російської імперії та її наслідки; встановлення радянської влади в республіках шляхом червоного терору та насильства, командно-адміністративними засобами. Серед причин утворення СРСР важливо звернути увагу на: руйнування традиційних економічних та інших зв'язків між регіонами колишньої імперії; однакову політичну систему, що було встановлено в республіках. Необхідно також проаналізувати проекти утворення СРСР (автономізації (Й. Сталін); федералізації (В. Ленін); конфедерації (партійне керівництво України та Грузії)). Сучасні дослідники вважають, що хоча було прийнято проект федералізації, сталінський найбільше відповідав ідеології правлячої партії у національному питанні, і реально втілювався в життя.

Основні періоди розвитку національної політики в СРСР можна умовно поділити так: 1920-і рр. (політика коренізації); кінець 1920-х – кінець 1930-х рр. (утвердження тоталітарної держави; посилення боротьби з націоналізмом в республіках); 1939–1953 рр. (особливості національної політики в СРСР у роки Другої світової війни та післявоєнний період, репресії проти окремих народів); 1953-1985 рр. (період суперечливої відлиги у національній політиці та посилення дисидентського руху в республіках); 1985-1991 рр. (період змін у національній політиці та посилення міжнаціональних конфліктів і протиріч). Студентам важливо виділити характерні риси цих періодів, прослідкувати зміни, які відбулися в національній політиці протягом усього існування СРСР. Також важливо охарактеризувати поняття «радянський народ», його ідеологічне та практичне значення.

Причини розпаду СРСР доцільно проаналізувати по таких складових: політичні та ідеологічні; економічні; зовнішньополітичні. Охарактеризувати наслідки розпаду СРСР допоможе рекомендована стаття А.В. Тумашова, Й. Й. Саєвича. Не менш важливим є аналіз ролі М. Горбачова як керівника СРСР у період перебудови, і в питаннях причин розпаду країни.

Тестові завдання до теми:

- 1. Важливою причиною утворення СРСР було:** а) відсутність тісних економічних зв'язків між регіонами; б) вплив меншовиків в окремих республіках; в) влада більшовиків в радянських республіках; г) визнання СРСР на міжнародній арені.
- 2. План «автономізації» Й. В. Сталіна щодо утворення СРСР передбачав:** а) ліквідацію національної державності республік; б) укладення союзного договору між радянськими республіками; в) побудову відносин між республіками на конфедеративних засадах; г) побудову відносин між республіками на федеративних засадах.
- 3. Проект В. Леніна щодо утворення СРСР передбачав:** а) ліквідацію національної державності республік; б) укладення договору про автономію між

радянськими республіками; в) побудову відносин між республіками на конфедеративних засадах; г) побудову відносин між республіками на федеративних засадах.

4. Рік прийняття першої Конституції СРСР: а) 1922 р.; б) 1924 р.; в) 1925 р.; г) 1928 р.

5. Встановіть відповідність між датами і подіями:

1. 1924 р. а) прийняття першої Конституції СРСР
2. 1989 р. б) виселення кримських татар
3. 1944 р. в) штурм Вільнюського телецентра радянськими військами
4. 1991 р. г) заснування Народного руху в Україні

6. Поняття «радянський народ» було введено правлячою комуністичною партією в СРСР у .... рр.

7. СРСР було виключено з Ліги Націй у: а) вересні 1939 р.; б) грудні 1939 р.; в) квітні 1940 р.; г) березні 1941 р.

8. Білоруську народну самопомогу представляли в роки радянсько-німецької війни: а) радянські підпільники та партизани; б) білоруська молодь; в) білоруські націоналісти; г) допоміжні частини регулярної Червоної Армії.

9. Один з наслідків політики перебудови в СРСР: а) зміцнення міжнаціональних стосунків в країні; б) послаблення національних рухів в республіках; в) посилення міжнаціональних конфліктів; г) відсутність міжнаціональних конфліктів.

10. Назвіть рухи, які виникли в республіках СРСР у період перебудови (3-4).

11. Наслідками серпневого путчу 1991 року в СРСР були: а) припинення діяльності КПРС; б) посилення органів КДБ; в) здійснення перерозподілу влади при збереженні керівної ролі КПРС; г) посилення цензури у засобах інформації.

Семінарське заняття №2
Російська Федерація у 90-х роках ХХ – ХХІ ст.
(2 год.)
План.

1. Проблеми політичного розвитку РФ.
2. Відносини між центром та регіонами. Війна у Чечні.
3. Проблеми соціально-економічного розвитку РФ.
4. Зовнішня політика РФ у ХХІ ст. Російсько-українські відносини. Події 2013-2023 рр.

Мета: дослідити проблеми соціально-економічного та політичного розвитку Російської Федерації у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.; проаналізувати російсько-українські відносини.

Завдання:

- проаналізувати позитивні та негативні наслідки економічних реформ в РФ 1990-х рр., оцінки їх істориками та економістами;

- охарактеризувати причини, хід та наслідки конституційної кризи 1992-1993 рр., її вплив на подальший розвиток російського суспільства;
- охарактеризувати роль президента у політичному житті країни;
- виявити проблеми відносин між центром та регіонами в РФ, міжнародних протиріч, у т. ч. чеченську проблему;
- проаналізувати вектори російської зовнішньої політики;
- проаналізувати стан та проблеми російсько-українських відносин.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 11 класі (теми: «Країни Центральної та Східної Європи (1945 р. – початок ХХІ ст.)», «Міжнародні відносини (1945 р. – початок ХХІ ст.)»).

Питання для самостійного опрацювання:

Соціально-економічний та політичний розвиток Російської Федерації у 1994–1999 рр.

Міжнародні суперечності в Російській Федерації в 1990-х рр. Чеченські війни.

Постать Бориса Єльцина в новітній історії Росії.

Відносини РФ з країнами Заходу. РФ та країни СНД.

Російсько-українські відносини у ХХІ ст.: проблеми і перспективи. Події 2013–2023 рр.

Проблемні творчі завдання:

1. Епохи Б. Єльцина і В. Путіна в Російській Федерації: порівняльний аналіз.
2. Проаналізуйте проблеми та перспективи економічного розвитку РФ у ХХІ ст.
3. Охарактеризуйте розвиток соціальної сфери в країні за останні п'ять років.
4. Аналіз конституційних змін в РФ 2020 р.
5. Проблеми розвитку громадянського суспільства в РФ.
6. Проблеми відносин між владою та опозицією РФ у ХХІ ст. Відомі опозиційні політики.
7. Проаналізуйте зміст останньої Концепції зовнішньої політики РФ.
8. Якими є перспективи відносин РФ із США та європейськими країнами?
9. Передумови, причини та наслідки російської агресії проти України в 2022 р.
10. Геополітична та економічна роль Росії на пострадянському просторі.

Реферати:

Політичні кризи в РФ 1990-х рр.: причини та наслідки.

Російсько-українські відносини у 2014-2023 рр.

Рекомендована література:

Основна

Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.

Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 487 с.

Вітенко М. Історія Росії. Від найдавніших часів до наших днів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. 346 с.

Додаткова

Політична влада і опозиція в Україні: порівняльний аналіз із зарубіжними країнами [Монографія]. За заг. ред. Ф. М. Рудича. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2016. 488 с.

Христюк Т. А. Політична опозиція в Росії (кінець 1980-х – 2000 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. Чернівці, 2005. 19 с.

Опанасюк Т. А. Політична опозиція в Росії: етапи становлення та особливості розвитку (кінець 1980-х – 2004 рік). *Молодий вчений*. 2016. № 12. С. 94-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12_26.

Подворна О. Г. Зовнішня політика та політика безпеки Російської Федерації в ХХІ столітті. *Слов'янський вісник: Збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки / РДГУ, РІСКСУ*. Рівне, 2012. Випуск 13. С. 202-208.

Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: «МП Леся», 2017. 332 с.

Potapova, O. V. (2021). The consequences of “Soviet super-statehood” for Russia in the early 90’s of 20th century. *Zaporizhzhia Historical Review*, 1(42), 335-338. Retrieved from <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/1190>.

Гурак, І., & Цепенда, І. (2021). Нові тенденції у внутрішній та зовнішній політиці путінської Росії на початку ХХІ ст. (Частина 1). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, (44), 64–77. URL: <https://doi.org/10.31861/mhpi2021.44.64-77>

Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Наук. ред.: В. Ліхачов, І. Винокуров; Пер. з англ. А. Павлишина. Київ: Дух і Літера, 2018. 560 с.

Методичні рекомендації до заняття:

У першому питанні здобувачам необхідно проаналізувати причини конституційної кризи 1992–1993 рр. Т. Христюк звертає увагу також на відсутність досвіду взаємодії між законодавчою та виконавчою владою у попередній радянський період, коли рішення фактично приймали партійні органи.

Серйозною проблемою для російської влади та суспільства була відсутність політичної стабільності. Прийняття нової Конституції 1993 р. внесло свої корективи у розстановку політичних сил у парламенті, однак зберігався вплив комуністичної партії на фоні проблем 1990-х рр. В таких умовах важливо проаналізувати і роль президента РФ Б. Єльцина, постать та діяльність якого були такими ж складними та суперечливими у цей період.

Щодо політичного розвитку РФ у ХХІ ст., необхідно проаналізувати основні напрями діяльності президента РФ для зміцнення вертикалі влади; відносин між державою та бізнесом; зміни у соціальній сфері. Також важливо звернути увагу на хід та результати президентських виборів різних років, їх вплив на суспільно-політичну ситуацію в країні, діяльність опозиції. Окрему увагу слід приділити аналізу конституційних змін 2008, 2020 рр. Посилення авторитарних тенденцій

всередині країни, переслідування опозиції були наслідком змін у внутрішній політиці.

Проблеми відносин між центром та регіонами в РФ призвели до укладення двосторонніх договорів між центром та суб'єктами федерації; договору про суспільну злагоду (1994). Ці проблеми створювали загрози розпаду самої федерації. Владі вдалося зберегти певну рівновагу у цих відносинах. Найбільш трагічними стали події війни у Чечні.

У третьому питанні необхідно охарактеризувати основні напрями радикальних економічних реформ в Росії у 1992–1993 рр.; виділити їхні позитивні результати та негативні наслідки. Особливу увагу слід звернути на соціальну сферу, падіння життєвого рівня населення, кризові явища.

Економічна ситуація в Росії у XXI ст. була неоднозначною: від економічного зростання до кризових явищ та інфляційних процесів (переважно внаслідок війни проти України, підтримки сепаратистів на Донбасі та ін.). Маємо звернути увагу на проблеми економічного розвитку РФ, її сировинну складову, корупцію, складні відносини із Заходом. Розвиток соціальної сфери теж був неоднозначним. Значною мірою країна вирішувала соціально-економічні проблеми за рахунок Резервного фонду. Потребують аналізу рівень життя населення РФ, інфляційні процеси; вплив економічних санкцій Заходу.

Зовнішньополітичні зміни пов'язані з реалізацією нової доктрини, однак спроби врегулювати відносини із США поступово призвели до погіршення відносин, звинувачень щодо американської східної політики і розширення НАТО.

Важливо також проаналізувати Концепцію зовнішньої політики РФ.

Російсько-українські відносини у 90-х рр. XX ст. мали низку проблем: правонаступництва, територіальні, проблеми Чорноморського флоту та статусу Севастополя, економічної взаємозалежності, використання російської мови. Тільки 31 травня 1997 р. було підписано базовий договір, який регулював міждержавні відносини між Україною та РФ.

Відносини з Україною у XXI ст. мали переважно фази загострення, конфліктів, різко погіршилися після анексії Криму та початку сепаратистської війни на сході нашої країни. 2022 рік став роком повномасштабної агресії РФ проти України, масштабних руйнувань та жертв серед цивільного населення.

Тестові завдання до теми:

- 1. Президентство Б. Єльцина в РФ:** а) 2000–2004; б) 1991–1999; в) 1995–2001; г) 1990–1995.
- 2. Реформи уряду Б. Єльцина – Є. Гайдара (1992–1993 рр.) передбачали:** а) жорсткий контроль держави над цінами; б) зростання цін; в) націоналізація великої промисловості; г) дотації для виробників; е) суттєва підтримка соціальної сфери.
- 3. Реформи уряду Б. Єльцина – Є. Гайдара (1992–1993 рр.) не передбачали:** а) жорсткий контроль держави над цінами; б) лібералізація цін; в) націоналізація великої промисловості; г) створення інвестиційних фондів; е) суттєва підтримка соціальної сфери.

- 4. Наслідки конфлікту між виконавчою та законодавчою владою в РФ 1993 р.:** а) відставка Б. Єльцина; б) розпуск парламенту; с) створення нової Конституції; д) прихід до влади лівих сил.
- 5. Прем'єр-міністр РФ у 1992–1998 рр.:** а) В. Путін; б) С. Степашин; с) В. Черномірдин; д) М. Касьянов; е) Є. Гайдар.
- 6. Період президентства Б. Єльцина в РФ:** а) федеральні округи; б) нова конституція РФ; с) 6 років терміну президентства; д) конфлікт з парламентом; е) обмеження повноважень губернаторів.
- 7. Конституцію РФ було прийнято у:** а) 1991 р.; б) 1993 р.; с) 1994 р.; д) 1996 р.; е) 1999 р.
- 8. Для зовнішньої політики РФ в 90-х рр. ХХ ст. було характерним:** а) участь у «великій вісімці»; б) співпраця з НАТО; с) відмова від підтримки ООН; д) членство в ЄС.
- 9. Президентство В. Путіна (2000–2008 рр.) в РФ:** а) федеральні округи; б) нова конституція РФ; с) 6 років терміну президентства; д) конфлікт з парламентом; е) обмеження повноважень губернаторів.
- 10. Роки президентства Д. Медведєва в РФ:** а) 2001–2005; б) 2004–2008; с) 2008–2012; д) 2010–2014.
- 11. У 2008–2012 рр. в Росії проведено:** а) лібералізація цін; б) зміни до Конституції; с) створення федеральних округів; д) «шокова терапія»; е) прийняття нової Конституції.
- 12. Зміни до Конституції РФ було прийнято у:** а) 1997 р.; б) 1998 р.; с) 2000 р.; д) 2008 р.; е) 2010 р.
- 13. Для зовнішньої політики Росії в 2000-х рр. було характерним:** а) виступи проти розширення НАТО на схід; б) підтримка бомбардувань НАТО в Союзній республіці Югославії; с) участь у розширенні НАТО; д) членство в Європейському Союзі.
- 14. Санкції проти РФ у 2014–2018 рр. були пов'язані з:** а) відносинами РФ з НАТО; б) українським питанням; с) участю РФ в азійських проектах; д) початком конфронтації російської влади із західними країнами.
- 15. Б. Немцов, один з лідерів опозиції, був вбитий у:** а) 2008 р.; б) 2010 р.; с) 2013 р.; д) 2015 р.
- 16. Встановіть відповідність між постатями і подіями:**
1. Б. Єльцин	а) радикальні економічні реформи
2. В. Путін	б) створення федеральних округів
3. Д. Медведєв	с) прийняття змін до Конституції РФ
4. Г. Касьянов	д) голова уряду РФ
- 17. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:** а) конфлікт Б. Єльцина з парламентом; б) кінець першої Чеченської війни; с) створення федеральних округів; д) початок повномасштабної війни РФ проти України.
- 18. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:** а) прийняття нової Конституції РФ; б) початок президентства Д. Медведєва; с) відставка Б. Єльцина; д) війна РФ проти Грузії..

Семінарське заняття №3
Білорусь на сучасному етапі
(2 год.)
План.

1. Внутрішньополітичний розвиток Республіки Білорусь. Відносини між владою та опозицією.
2. Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку РБ у XXI ст.
3. Зовнішня політика Республіки Білорусь у XXI ст. Білорусько-українські відносини.

Мета: дослідити хід, проблеми і складнощі соціально-економічного та політичного розвитку Республіки Білорусь у XXI ст.

Завдання:

- проаналізувати проблеми та складнощі становлення політичної системи Республіки Білорусь у 90-х рр. XX ст.;
- показати специфіку політичного розвитку Білорусі на початку XXI ст.;
- охарактеризувати процеси соціального розвитку Білорусі, життєвий рівень населення;
- проаналізувати проблеми та перспективи білоруської моделі соціально-економічного розвитку на початку XXI ст.;
- охарактеризувати постать та діяльність білоруського президента О. Г. Лукашенка;
- проаналізувати вектори, проблеми та складнощі зовнішньої політики Республіки Білорусь на початку XXI ст.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 11 класі (теми: «Країни Центральної та Східної Європи (1945 р. – початок XXI ст.)», «Міжнародні відносини (1945 р. – початок XXI ст.)»).

Питання для самостійного опрацювання:

1. Відносини з країнами СНД. Союзна держава Росії та Білорусі.
2. Сучасний стан економіки Білорусі: проблеми та перспективи.
3. Білорусько-російські та білорусько-українські відносини у XXI ст.
4. Відносини РБ із Заходом у XXI ст.

Проблемні творчі завдання:

1. Проаналізуйте проблеми та перспективи економічного розвитку РБ сьогодні.
2. Охарактеризуйте розвиток соціальної сфери в країні за останні 2-3 роки.
3. Якими є відносини між владою та опозицією в Білорусі?
4. Проаналізуйте вплив президентських виборів 2020 р. на суспільно-політичну ситуацію в Білорусі.
5. Якими є перспективи відносин РБ із США та європейськими країнами?
6. Проблеми білорусько-російських відносин у XXI ст.
7. Що змінилося у розвитку Союзної держави Росії та Білорусі в XXI ст.?

Реферат:

Проблеми білорусько-українських відносин. Участь РБ у війні РФ проти України.

Рекомендована література:

Основна

Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.

Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 487 с.

Додаткова

Валіон О. П. Проблеми модернізації економіки Білорусі впродовж 2006–2010 рр. у контексті тенденцій світового економічного розвитку впродовж 2006-2010 років. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_10_24.

Валіон О. П. Пріоритетні напрямки соціальної політики в Республіці Білорусь упродовж 2006–2010 рр. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2013_11_16

Шипунов Г. В. Авторитарний режим у Білорусі: історія становлення. *Грані*. 2014. №9 (113). С. 92-99.

Ровдо В. Специфика и эволюция политического режима Республики Беларусь. *Acta Slavica Iaponica*. Tomus 21. PP. 144-180. URL: http://www.ehu.lt/uploads/files/book/docs/SrPolit_3-s_52e015dea9d68.pdf.

Богданович І. І. Стан та особливості соціально-економічної модернізації Республіки Білорусь. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. № 4(16). 2021. С. 124-142.

Горбатюк М. В. Експертне середовище Білорусі про сучасні виклики та інтеграційні перспективи України в контексті російської агресії в Криму та на Донбасі. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 76 с.

Василишин С. Ю. Українсько-білоруські відносини (1991-2014 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.02. Тернопіль, 2019. 298 с.

Павлович Ю. Україна й Республіка Білорусь сьогодні: проблеми й перспективи відносин. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Історичні науки / СНУ ім. Лесі Українки*; редкол.: Гаврилюк С. В. [та ін.]. Луцьк, 2017. № 5 (354). С. 137-141.

Студенна Л. І. Проблеми та перспективи поглибленої інтеграції Республіки Білорусь з Російською Федерацією. *Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини»*. Випуск 5. С. 224-234.

Методичні рекомендації до заняття:

У першому питанні необхідно проаналізувати феномен політичного режиму О. Лукашенка в Білорусі; як формувалися відносини між президентом та парламентом, опозицією. Важливо показати характер цих відносин, причини та наслідки політичного протистояння між ними. У цьому питанні важливого значення набуває аналіз останніх президентських виборів 2020 р. та реакції білоруського суспільства, опозиції на цю подію. Політичний режим РБ необхідно охарактеризувати виходячи зі ступеню свободи, політичних прав самих громадян країни, залучаючи оцінки фахівців з цієї проблематики. Чому не склалися

конструктивні відносини між владою та опозицією в Білорусі – це також питання, що потребує окремого аналізу.

Аналізуючи друге питання, важливо зазначити, що соціально-економічна модель країни склалася під впливом негативних чинників 1990-х рр., однак її розвиток у XXI ст. мав свої проблеми, пов'язані з домінуючою роллю держави в ній. Це обмежує приватну ініціативу, інвестиційний розвиток, приватизаційні процеси тощо. Проблеми ці озвучувалися і в посланнях президента Національним зборам. Також важливо проаналізувати російський вплив на економіку Білорусі, що особливо відчувається при формуванні Союзної держави РФ та РБ. Окремо слід приділити увагу аналізу рівня життя населення Білорусі, особливо протягом останніх років

При вивченні третього питання необхідно зазначити, що зовнішня політика Білорусі насамперед тісно пов'язана з Російською Федерацією. Логічним продовженням цих відносин став розвиток Союзної держави, однак реально він не мав достатнього змісту, наповнення та динаміки; активізувався з ініціативи російської сторони наприкінці 2010-х рр. Іншим напрямом співробітництва на пострадянському просторі є членство Білорусі в СНД, Євразійському економічному союзі.

Країна має складні відносини з країнами Заходу, ЄС, хоча, з іншого боку потребує багатовекторності в умовах експортного характеру економіки.

Білорусько-українські відносини мали свою позитивну та негативну динаміку розвитку. Перша була характерною до 2005 р., потім відбулося охолодження у відносинах, напруженість у зв'язку з подіями на Майдані в Україні. Білоруська влада робила спроби бути посередником у російсько-українському конфлікті, намагалася примирити країни. З початком повномасштабного російського вторгнення в Україну в лютому 2022 р. білоруська влада підтримала російську агресію, надавши свою територію для розміщення російської техніки, військових та ін., однак позиція білоруського суспільства є протилежною владі.

Тестові завдання:

1. Антикризова економічна програма в Республіці Білорусь, запроваджена у середині 1990-х рр., мала такі результати: а) приватизація більшості фабрик та заводів; б) підвищення інфляції; в) лібералізація зовнішньоекономічної діяльності; г) приватизація Мінської міжбанківської валютної біржі; д) збереження у державній власності більшості фабрик та заводів.

2. Політичний захід, проведений Президентом Республіки Білорусь О. Лукашенком у середині та другій половині 1990-х років: а) посилення владних повноважень президента; б) вибори глав регіонів; в) посилення владних повноважень парламенту; г) скасування політичної цензури державних і приватних ЗМІ.

3. У 1996 р. в Білорусі відбулася така подія: а) вибори президента; б) розпуск Верховної Ради; в) ліквідація союзної держави Росії та Білорусі; г) повернення державного герба «Пагоня».

- 4. Економічні реформи в Білорусі у 1990-х рр. мали такі наслідки:** а) приватизація більшості об'єктів державної власності; б) відновлення роботи державних підприємств; в) відбулася денационалізація Міжбанківської валютної біржі; г) активний розвиток малого та середнього бізнесу; д) ліквідація колгоспів.
- 5. Нині діючу Конституцію Республіки Білорусь було прийнято у:** а) 1991 р.; б) 1994 р.; в) 1996 р.; г) 2001 р.; д) 2010 р.
- 6. Подія в Республіці Білорусь у 1990-х рр.:** а) прийняття нової конституції; б) вступ до Євразійського економічного союзу; в) зняття обмежень щодо термінів перебування на президентській посаді; г) скасування політичної цензури державних і приватних ЗМІ.
- 7. Політичний устрій Республіки Білорусь на початку ХХІ ст.:** а) однопалатний парламент; б) двопалатний парламент; в) парламентська республіка; г) вибори глав регіонів.
- 8. У 2001 р. в Білорусі відбулася така подія:** а) вибори президента; б) розпуск Верховної Ради; в) нова редакція конституції; г) ліквідація союзної держави Росії та Білорусі.
- 9. Економічні реформи в Білорусі у середині 1990-х рр. не передбачали:** а) приватизації більшості об'єктів державної власності; б) відновлення роботи державних підприємств; в) націоналізації Міжбанківської валютної біржі; г) підтримку колгоспів.
- 10. Що є характерним для економічного життя Білорусі на початку ХХІ ст.:** а) приватизація більшості об'єктів державної власності; б) відсутність підтримки державних підприємств; в) великий відсоток безробітних; г) ліквідація колгоспів; д) точечна, прозора приватизація окремих об'єктів державної власності.
- 11. У 2014-2015 рр. в Білорусі відбулися такі події:** а) вибори президента; б) розпуск Верховної Ради; в) референдум щодо зняття термінів перебування на посаді президента однієї особи; г) ліквідація союзної держави Росії та Білорусі; д) вступ до ГУАМ.
- 12. Договір про Союз Білорусі і Росії було укладено:** а) 1996 р.; б) 1997 р.; в) 1998 р.; г) 2000 р.
- 13. Вперше відносини білоруської влади з ЄС погіршились на сучасному етапі з:** а) початку 1990-х рр.; б) у другій половині 1990-х рр.; в) у 2001 р.; г) 2006 р.; д) 2010 р.
- 14. З 1991 до 2010 рр. українсько-білоруські відносини найбільш складними та нейтральними були у:** а) 1991–1994 рр.; б) 1995–2000 рр.; в) 2001–2004 рр.; г) 2005–2009 рр.; д) 2010–2013 рр.

Семінарське заняття №4
Молдова на сучасному етапі
(2 год.)
План.

1. Особливості історичного розвитку Молдови (до 1991 р.).
2. Придністровський конфлікт в Молдові: причини, наслідки, проблеми врегулювання.
3. Проблеми переходу до ринкової економіки і політичної трансформації Молдови у 90-х рр. ХХ ст.
4. Молдова у ХХІ ст. Проблеми та перспективи розвитку країни. Євроінтеграційні процеси.

Мета: дослідити хід, проблеми і специфіку соціально-економічного та політичного розвитку Республіки Молдова у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст., проблему Придністровського конфлікту та шляхи її вирішення.

Завдання:

- охарактеризувати історичний розвиток Молдови та період перебування її у складі СРСР;
- проаналізувати проблеми та складнощі становлення політичної системи Республіки Молдови у 90-х рр. ХХ ст.;
- охарактеризувати соціально-економічні процеси, проблеми реформування економіки, життєвий рівень населення Молдови;
- проаналізувати проблеми та перспективи запровадження та розвитку білоруської моделі соціально-економічного розвитку у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст.;
- охарактеризувати діяльність президентів Молдови, їх постаті;
- проаналізувати досягнення та проблеми внутрішньополітичного та соціально-економічного розвитку Республіки Молдови на початку ХХІ ст.;
- проаналізувати вектори, проблеми та складнощі зовнішньої політики Республіки Молдови на сучасному етапі, відносини з Росією та СНД, країнами Заходу.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 11 класі (теми: «Країни Центральної та Східної Європи (1945 р. – початок ХХІ ст.)», «Міжнародні відносини (1945 р. – початок ХХІ ст.)»)).

Питання для самостійного опрацювання:

1. Мовна проблема в Молдові та шляхи її вирішення.
2. Проблема існування Придністровської республіки та спроби вирішення її із залученням міжнародної спільноти.
3. Президенти Молдови М.Снегур, П.Лучинський, М.Воронін.
4. Політична криза в Молдові останніх років.
5. Зовнішньополітичні орієнтири держави.

Проблемні творчі завдання:

1. Проаналізуйте проблеми та перспективи соціального й економічного розвитку Молдови сьогодні.
2. Сучасний стан Придністровського конфлікту в Молдові.
3. Євроінтеграційні процеси у Молдові.
4. Проблеми відносин Республіки Молдови з РФ.
5. Порівняйте соціально-економічний та політичний розвиток Молдови і України у XXI ст.

Реферат:

Проблеми врегулювання Придністровського конфлікту у Молдові.

Рекомендована література:

Основна

Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 487 с.

Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.

Додаткова

Добровольська А.Б. Досвід політичного транзиту Республіки Молдова пострадянського періоду. *«Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності. Збірник наукових праць. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»*. Київ: «Фенікс», 2015 С. 339-350.

Плаксенко М. Л. Роль та інтереси Росії в урегулюванні Придністровського конфлікту. *Стратегічні пріоритети*. 2008. №3(8). С. 233-239.

Затинайко О. І., Можаровський В. М., Павленко В. І., Бочарніков В. П., Свешніков С. В. Політика безпеки та воєнно-політичні відносини Молдови. *Наука і оборона*. 2014. №3. С. 3-11.

Боднараш Г. В., Ротар Н. Ю. Основні етапи розвитку партійних систем України, Румунії та Республіки Молдова: компаративний аналіз. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 72. С. 887-894.

Баканова А. О. Особливості міжнародного становища Молдови на сучасному етапі. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 89-97.

Антонюк Н. В., Зінько І. З. Геополітичні детермінанти євроінтеграційної політики республіки Молдова. *Грані*. 2015. № 6 (122). С. 157-163.

Мельничук Г. Л. Становлення та еволюція зовнішньої політики Республіки Молдова (1991-2005 рр.): Автореф. дис. канд. іст. наук. Чернівці, 2007. 22 с.

Яворська К. П. Білорусь і Молдова як приклади пострадянської деформації системи громадянських і політичних прав і свобод. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), А. В. Полухіна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем*. Одеса : Фенікс, 2018. Вип. 62. С. 183-191.

Кульчицький С. Румунія і Молдова: дві країни, одна нація. *Регіональна історія України: Зб. наук. ст.* Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. Вип. 7. С. 85-102. URI: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/71898> (дата звернення: 30.12.2022).

Методичні рекомендації до заняття:

У першому питанні необхідно проаналізувати як формувалася молдовська національна ідентичність, враховуючи, що Молдова була в окремі історичні періоди об'єднана з Румунією. З іншого боку, перебування у складі Російської імперії та СРСР внесло свої корективи у формування території цієї республіки. Студентам важливо також звернути увагу на роки перебудови (1985-1991 рр.), що сприяли створенню Народного фронту Молдови (НФМ), активізували мовну проблему, відбулося загострення політичного протистояння у парламенті тощо.

Вивчаючи друге питання, важливо зазначити, що проблеми Придністров'я значною мірою були обумовлені тим, що воно мало великий економічний потенціал для Молдавської РСР у радянський період (40%). Ще одним чинником, який впливав на ситуацію, був національний (тут проживали близько 1/3 росіян, українців і молдаван). Усі події, пов'язані з Придністровським конфліктом, слід розглядати в історичному аспекті щодо виникнення проблем цього регіону (російський та радянський вплив). Конфлікт у Придністров'ї вдалося врегулювати у липні 1992 р., за посередництва Російської Федерації. Однак, залишилася проблема існування невизнаної Придністровської Молдавської Республіки, за військової та іншої підтримки з боку Росії. Студентам важливо проаналізувати спроби вирішення цієї проблеми, і також відповісти на питання: чому ця невизнана територія не може до цього часу бути реінтегрованою до складу Республіки Молдова. Доцільно показати і участь України у процесах врегулювання цього конфлікту.

Аналіз третього питання потребує розуміння процесів, що відбувалися на пострадянському просторі. Молдова не була виключенням; досить важко у ній відбувався перехідний період до ринкової економіки з його інфляційними та іншими кризовими явищами. Також соціальні проблеми та політична боротьба привели до влади комуністів.

У четвертому питанні необхідно виділити, що перше десятиріччя нового століття для Молдови було періодом влади комуністів, які продовжили активно практику національно-державного будівництва (президент В. Воронін). З іншого боку, боротьба комуністичних та про європейських сил у парламенті призвела до затяжної політичної кризи (2009-2012), коли країна не могла обрати і залишалася без президента. Президентство Н. Тимофті (2012-2016), І. Додона (2016-2020), М. Санду (з 2020 р.) потребують більш детального аналізу. Євроінтеграційні процеси в Молдові особливо активізувалися з 2013 року. Важливо показати спроби Молдови диверсифікації ринків збуту, вирішення енергетичних проблем, інші заходи республіки у цих процесах, особливо протягом останніх років.

Тестові завдання:

- 1. Активна (військова) фаза Придністровського конфлікту в Республіці Молдова закінчилася підписанням відповідних угод у:** а) 1992 р.; б) 1995 р.; в) 2000 р.; г) 2005 р.; д) 2010 р.
- 2. Першим президентом Молдови у 1990 р. став:** а) Петро Лучинський; б) Мірча Снегур; в) Володимир Воронін; г) Ніколає Тимофті; д) Міхай Гімпу.

- 3. Події в Молдові у 1990-х рр.:** а) прихід до влади у парламенті комуністів; б) обрання президентом Мірча Снегура; в) підписання договору про припинення конфлікту у Придністров'ї; г) вступ країни до ЄС; д) 2,5 роки без обраного президента.
- 4. Події, яких не було в Молдові у 1990-х рр.:** а) прихід до влади у парламенті комуністів; б) обрання президентом Мірча Снегура; в) підписання договору про припинення конфлікту у Придністров'ї; г) вступ країни до ЄС; д) 2,5 роки без обраного президента.
- 5. Події в Молдові у 2000-х рр.:** а) прихід до влади у парламенті комуністів; б) обрання президентом Мірча Снегура; в) підписання договору про припинення конфлікту у Придністров'ї; г) вступ країни до ЄС; д) 2,5 роки без обраного президента.
- 6. Внутрішньополітичний розвиток Молдови у 90-х рр. ХХ ст.:** а) обрання президентом Ніколае Тімофті; б) прихід до влади комуністів у парламенті; в) прийняття нової конституції; г) обрання президентом Мірча Снегура; д) вступ країни до ЄС.
- 7. На дострокових виборах до парламенту Молдови 25 лютого 2001 р. перемогу (майже 50% голосів) отримала партія:** а) комуністів; б) націоналістів; в) ліберальна; г) демократична; д) Народний фронт Молдови.
- 8. У Молдові на початку ХХІ ст. (2000–2015 рр.) відбулася така подія:** а) активна (військова) фаза Придністровського конфлікту; б) політична криза, відсутність обраного президента протягом 2,5 років; в) повернення Придністров'я до складу Молдови; г) входження країни до складу Євразійського економічного союзу; д) вступ країни до ЄС.
- 9. Внутрішньополітичний розвиток Молдови на початку ХХІ ст.:** а) обрання президентом Ніколае Тімофті; б) прихід до влади комуністів у парламенті; в) прийняття нової конституції; г) обрання президентом Мірча Снегура; д) вступ країни до ЄС.
- 10. Проблему надання автономії гагаузам було вирішено в Молдові у:** а) 1991 р.; б) 1994 р.; в) 2000 р.; г) 2005 р.; д) 2010 р.
- 11. Президента Молдови у 2001–2012 рр.:** а) було обрано всенародним голосуванням; б) було обрано у парламенті; в) не обирали; г) посаду було скасовано за положеннями нової конституції.
- 12. Президентом Молдови у 2012–2015 рр. був:** а) Петро Лучинський; б) Мірча Снегур; в) Володимир Воронін; г) Ніколае Тімофті; д) Михай Гімпу.
- 13. Зовнішня політика Республіки Молдови на початку ХХІ ст.:** а) участь в СНД; б) курс на євроінтеграцію; в) погіршення відносин з Україною; г) участь в Євразійському економічному союзі; д) членство в ЄС.
- 14. У 2014–2015 рр. Придністровська Молдавська Республіка:** а) увійшла до складу Молдови на правах широкої автономії; б) стала об'єктом економічної блокади з боку Молдови та України; в) була приєднана до складу Російської Федерації; г) оголосила війну Молдові; д) мала політичну стабільність.
- 15. Економічна політика Молдови у 2012–2015 рр.:** а) повна залежність від російського експорту молдовської продукції; б) диверсифікація ринків збуту молдовських товарів; в) будівництво нового газопроводу для зменшення

енергетичної залежності від Росії; г) повна енергетична залежність від Росії; д) вступ до Євразійського економічного союзу.

Семинарські заняття № 5-6 Країни Балтії у 90-х роках ХХ – ХХІ ст.

(4 год.)

План.

1. Історичні особливості розвитку країн Балтії.
2. Соціально-економічні та політичні трансформації розвитку Литви, Латвії та Естонії у 90-х рр. ХХ ст.
3. Країни Балтії у ХХІ ст.: тенденції, проблеми та перспективи розвитку.
4. Зовнішня політика країн Балтії у 90-х роках ХХ – ХХІ ст. Відносини з ЄС, Російською Федерацією та Україною.

Мета: охарактеризувати історичні особливості розвитку країн Балтії, загальні тенденції їхнього сучасного розвитку; соціально-економічний та політичний розвиток Литви, Латвії та Естонії у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст., досвід євроінтеграції країн.

Завдання:

- виявити специфіку історичного розвитку країн Балтії та період перебування її у складі СРСР;
- проаналізувати процеси становлення та розвитку політичної системи Литви, Латвії та Естонії у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст.;
- охарактеризувати соціально-економічні процеси, проблеми реформування економіки, життєвий рівень населення країн Балтії;
- проаналізувати євроінтеграційні проблеми і досягнення країн Балтії;
- проаналізувати вектори, проблеми та складнощі зовнішньої політики країн Балтії на сучасному етапі, відносини з Росією та СНД, країнами Заходу.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 11 класі (теми: «Країни Центральної та Східної Європи (1945 р. – початок ХХІ ст.)», «Міжнародні відносини (1945 р. – початок ХХІ ст.)»).

Питання для самостійного опрацювання:

1. „Саюдіс” та його діяльність.
2. А. Бразаускас. В. Адамкус.
3. Особливості розв’язання національного питання в Литві. Російсько-литовські відносини. Діяльність президентів Латвії: Вайри Фіке-Фрейберг, Валдіса Затлерса.
4. Зовнішня політика Латвії.
5. Особливості набуття громадянства в Естонії.
6. Вступ Естонії до Євросоюзу (2004 р.).

Проблемні творчі завдання:

1. Проаналізуйте стан та перспективи економічного розвитку країн Балтії сьогодні.
2. Рівень життя населення у країнах Балтії сьогодні.
3. Набуття громадянства в Латвії та Естонії: особливості, проблеми.
4. Країни Балтії як члени ЄС: здобутки та проблеми.
5. Проблеми та перспективи відносин країн Балтії з РФ в останні роки. Позиції в українському конфлікті.
6. Порівняйте соціально-економічний та політичний розвиток Литви, Латвії, Естонії у XXI ст.

Реферати:

Країни Балтії в ЄС: здобутки і проблеми.
Країни Балтії і Україна в XXI ст.

Рекомендована література:

Основна

Орлова Т.В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 487 с.

Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.

Додаткова

Рудич Ф. Політичне лідерство в країнах СНД і Балтії: загальне, особливе. Політичний менеджмент. 2006. №2. С. 3-18.

Завадський В. М. Виконання країнами Балтії критеріїв членства у ЄС – досвід для України. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. №1. С. 14-18.

Серьогін С. М., Прокопенко Л. Л. Досвід реформування місцевого самоврядування в Литві. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_1_27.

Хома Н. М. Соціальні процеси в країнах п'ятої хвилі євроінтеграції в контексті розбудови соціальної держави та відповідності соціальним стандартам ЄС (на прикладі Естонії, Литви, Латвії). *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 588-594.

Мандзій Л. Роль країн Прибалтики у вирішенні конфлікту в Україні. *Міжнародні інтеграційні процеси: історичний досвід, сучасні виклики та перспективи* = International integration: historical experience, modern trends and prospects: матеріали міжнародної наукової-практичної конференції / Національний університет «Львівська політехніка». Львів : Видавництво ПП "Сорока", 2015. С. 202-207.

Сидорук М. Особливості інтеграції країн Балтії до ЄС. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Міжнародні відносини*. 2010. Вип. 2. С. 97-104.

Втекти від російського світу: чим досвід балтійських країн може бути корисний для України? URL: <https://svidomi.in.ua/page/vtekty-vid-rosiiskoho-svitu-chym-dosvid-baltiiskykh-krain-mozhe-buty-korysnyi-dlia-ukrainy> (дата звернення: 20.02.2023)

Методичні рекомендації до занять:

Аналізуючи перше питання, необхідно виділити періоди перебування народів країн Балтії у складі різних імперій і відповідний вплив. 1918-1940 рр. – період утворення та розвитку держав регіону, прийняття конституцій. 1940-1990 рр. – радянська окупація та перебування прибалтійських республік у складі СРСР. Важливо проаналізувати, які це мало соціально-економічні, політичні наслідки, якими були суспільні настрої естонців, латишів та литовців. Окремо слід приділити увагу активізації та діяльності суспільних рухів у цих республіках в роки перебудови в СРСР (1985-1991 рр.)

Вивчаючи друге питання, важливо зазначити, що серед республік колишнього СРСР Литва, Латвія та Естонія у перехідний період мали відносно сприятливі стартові можливості в економічному плані, тут було проведено модернізацію підприємств. Однак, республікам довелося перебудовувати свою економіку на європейські стандарти. Найефективнішими результатами реформ були відчутними в Естонії. Для соціальної сфери 1990-х рр. були характерними складні, суперечливі процеси (інфляція, безробіття, трудові міграції; прийняття законів про громадянство). Політичні трансформації 1990-х рр. пов'язані з втратою позицій руху Саюдіса та діяльністю президента А. Бразаускаса; приходом правих і центристів до влади в Латвії та Естонії.

Аналізуючи третє питання, необхідно зазначити, що у XXI ст. усі три республіки стали членами ЄС (2004), розвивалися за новими законами та стандартами. Студентам важливо проаналізувати здобутки цих країн у складі ЄС та проблеми.

У четвертому питанні необхідно виділити спрямованість вектору зовнішньої політики в бік Заходу, ЄС. Відносини з РФ склалися непросто, через бажання останньої утримати країни регіону у своїй сфері впливу. Відносини з Україною були плідними, спрямованими на підтримку нашої держави проти російської агресії.

Тестові завдання:

- 1. Громадська організація «Саюдіс» була створена восени 1988 р. у: а) Латвії; б) Естонії; в) Литві; г) Грузії; д) Вірменії.**
- 2. Обмежувальні закони про надання громадянства в 1990-х рр. було прийнято у таких країнах Балтії (назвати).**
- 3. Надання прав громадянства в 1990-х рр. всім, хто проживав у країні на час прийняття закону і виявив бажання залишитися («нульовий варіант») серед країн Балтії було запроваджено в .....(назвати).**
- 4. Вступ країн Балтії до ЄС та НАТО відбувся у: а) 1999 р.; б) 2000 р.; в) 2004 р.; г) 2005 р.; д) 2008 р.**
- 5. Серед сучасних країн Балтії президент обирається парламентом у .....(назвати).**
- 6. Лідером серед країн Балтії у подоланні кризи економіки та її подальшому розвитку на сучасному етапі є.....(назвати).**
- 7. Президентом Литви у травні 2014 року вдруге було обрано: а) Альгірдаса Бразаускаса; б) Далю Грібаускайте; в) Роландаса Паксаса; г) Валдаса Адамкуса; д)**

Леннарта Мері.

8. Президентом Литви у травні 2014 року вдруге було обрано: а) Альгірдаса Бразаускаса; б) Даля Грібаускайте; в) Роландаса Паксаса; г) Валдаса Адамкуса; д) Леннарта Мері.

9. Серед сучасних країн Балтії президент обирається всенародним голосуванням у .....(назвати).

10. Для всіх республік Балтії на сучасному етапі є характерним: а) зближення з Російською Федерацією; б) прагнення максимально дистанціюватися від Росії; в) участь в СНД; г) неучасть в СНД; д) дотримання усіх прав росіян на своїй території.

11. Для всіх республік Балтії на сучасному етапі є характерним: а) вступ до ЄС; б) вступ до Євразійського економічного союзу; в) участь в СНД; г) участь у Договорі колективної безпеки; д) дискримінація росіян.

12. Кривава спроба державного перевороту у Вільнюсі (Литва) радянськими військами відбулася в період політики «перебудови» в СРСР у: а) квітні 1987 р.; б) жовтні 1988 р.; в) березні 1990 р.; г) січні 1991 р.; д) серпні 1991 р.

13. У якій країні Балтії президента було усунено з посади внаслідок імпічменту в 2004 р.? (назвати).

14. Перший президент незалежної Литви у 1993–1998 рр.: а) Альгірдас Бразаускас; б) Даля Грібаускайте; в) Роландас Паксас; г) Валдас Адамкус; д) Леннарт Мері.

15. Для всіх республік Балтії на сучасному етапі не є характерним: а) вступ до ЄС; б) вступ до Євразійського економічного союзу; в) участь в СНД; г) участь у Договорі колективної безпеки; д) дискримінація росіян.

16. На 2016 рік членами єврозони (грошова одиниця – євро) є такі країни Балтії (назвати).

17. Встановіть правильну хронологічну послідовність подій у Литві на сучасному етапі: а) обрання першого президента незалежної Литви; б) президентство Далі Грібаускайте; в) штурм телецентру у Вільнюсі радянськими військами; г) імпічмент президенту Роланду Паксасу.

18. Встановіть правильну хронологічну послідовність подій у Латвії на сучасному етапі: а) визнання СРСР незалежності Латвії; б) початок президентства В. Вікефрайберги; в) президентство Гунтіса Улманіса; г) закон про громадянство; д) вступ до ЄС.

19. Встановіть правильну хронологічну послідовність подій в Естонії на сучасному етапі: а) визнання СРСР незалежності Естонії; б) перехід країни на євро; в) вибори президента у 2006 р.; г) закон про громадянство; д) вступ до ЄС.

МОДУЛЬ II
РЕСПУБЛІКИ ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ
У 90-Х РР. ХХ – ХХІ СТ.

Семінарське заняття № 7
Грузія на сучасному етапі

1. Політичні події в Грузії у другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр. Конфлікти з Абхазією та Південною Осетією.
2. Проблеми переходу до ринкової економіки і політичні трансформації Грузії у 90-х рр. ХХ ст.
3. Грузія у ХХІ ст. Грузинське «економічне диво».
4. Зовнішня політика Грузії.

Мета: охарактеризувати історичні особливості розвитку Грузії, загальні тенденції її сучасного розвитку; соціально-економічний та політичний розвиток у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст., досвід євроінтеграції країни.

Завдання:

- проаналізувати процеси становлення та розвитку політичної системи Грузії у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.;
- охарактеризувати соціально-економічні процеси, проблеми реформування економіки, життєвий рівень населення Грузії;
- проаналізувати євроінтеграційні проблеми і досягнення Грузії;
- проаналізувати вектори, проблеми та складнощі зовнішньої політики Грузії на сучасному етапі, відносини з Росією та Україною.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 11 класі (теми: «Країни Центральної та Східної Європи (1945 р. – початок ХХІ ст.)», «Міжнародні відносини (1945 р. – початок ХХІ ст.)»).

Питання для самостійного опрацювання:

Особливості політичних подій у Грузії в 1989-1990 рр. З. Гамсахурдія. Е.Шеварнадзе. Економічне становище Грузії в 90-х рр. Трояндова революція. М. Саакашвілі. Грузино-осетинський конфлікт. Грузино-абхазський конфлікт. Російсько-грузинські відносини. Грузино-українські відносини. Сучасне становище у Грузії.

Проблемні творчі завдання:

1. Роль Е. Шеварнадзе у розвитку незалежної Грузії.
2. Реформи М. Саакашвілі в Грузії та їхні результати.
3. Внутрішньополітичний розвиток Грузії у 2018–2022 рр.
4. Соціально-економічне становище і рівень життя населення у Грузії у 2018–2021 рр.
5. Євроінтеграція Грузії: здобутки та проблеми.
6. Проблеми та перспективи відносин Грузії з РФ у ХХІ ст. Позиція в російсько-українському конфлікті.

Реферат:

Відносини Грузії з Україною на сучасному етапі.

Рекомендована література:

Основна

Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 487 с.

Орлова Т.В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.

Додаткова

Фощан Я. І. Основні етапи пострадянської трансформації Грузії. *Країни пострадянського простору: виклики модернізації*. Київ, 2016. С. 293-302.

Мачуський В. В. Витоки та еволюція міжетнічних конфліктів у незалежній Грузії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2013. Вип. 1. С. 197-215.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_1_15 (дата звернення: 20.12.2022).

Макфарлейн Н. Постреволюційна Грузія на межі? URL:

<https://krytyka.com/ua/articles/postrevolyutsiyna-hruziya-na-mezhi> (дата звернення: 20.12.2022).

Бендукідзе К., Редер Ф.С., Танер М., Урушадзе А. Реформи охорони здоров'я в Республіці Грузія: від радянської руїни до охорони здоров'я на ринковій основі. Київ: Вид-во: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. 52 с.

Боднарчук О. Г. Боротьба з корупцією в Грузії: досвід для вивчення та наслідування в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 349-356. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_71_53 (дата звернення: 03.01.2023).

Сухіашвілі Д. Т. Зовнішня політика Грузії в контексті євроінтеграції: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Одеса, 2013. 17 с.

Ціватий В. Г. Зовнішня політика Грузії після «революції троянд» 2004 року. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 123 (частина I). 2014. С. 24-33.

Пашаєва К. Ф. Чинники політичної трансформації країн Південного Кавказу: дис. докт. філос. 052 – Політологія. Одеса, 2021. 203 с.

Методичні рекомендації до заняття:

Вивчаючи перше питання, важливо звернути увагу на зміни, що відбулися у свідомості грузинського народу в роки перебудови; після трагічних подій у Тбілісі 1989 р. посилилися настрої щодо виходу республіки зі складу СРСР. Посилення грузинських націоналістичних настроїв викликало конфлікти з Абхазією та Південною Осетією. Грузія переживала у 1991 р. і першу політичну кризу як незалежна держава, що було пов'язано із президентським правлінням З. Гамсахурдіа.

У другому питанні необхідно проаналізувати проблеми і складнощі переходу республіки до ринкової економіки (інфляція, безробіття, падіння життєвого рівня населення та ін.), що було характерним для усіх пострадянських

країн, однак при цьому треба враховувати і потенційні можливості економік колишніх союзних республік. Політичні трансформації були складними, супроводжувалися фактично громадянською війною і боротьбою за владу прибічників З. Гамсахурдіа та Е. Шеварнадзе. Саме Шеварнадзе очолив Грузію у складний перехідний період як досвідчений політик радянського часу, колишній секретар ЦК Компартії Грузії. Однак йому не вдалося тоді консолідувати грузинське суспільство у політичному плані, враховуючи суб'єктивні та об'єктивні чинники.

Аналізуючи третє питання, необхідно охарактеризувати події, пов'язані з Трояндовою революцією 2003 р. і приходом до влади Міхеїла Саакашвілі. Очевидно, що Грузія втомилася від проблем правління Шеварнадзе і потребувала нових політиків та реформ. Студентам важливо проаналізувати реформи, проведені у роки президентського правління Міхеїла Саакашвілі (2003-2013), їхні результати, оцінки. Доцільно провести порівняльний аналіз з епохою Шеварнадзе. Наступні роки президентства пов'язані з постатями Георгія Маргвелашвілі (2013-2018), Саломе Зурабішвілі (з 2018 р.). Важливо показати, що змінилося в ці роки у соціально-економічній та суспільно-політичній сферах, які проблеми Грузії необхідно вирішувати, які політичні сили представлені у парламенті країни.

У четвертому питанні необхідно зазначити, що Грузія обрала шлях євроінтеграції, вступу до НАТО. Відносини з РФ є досить складними та суперечливими, що пов'язано також із наслідками російсько-грузинської війни 2008 р. Грузино-українські відносини розвивалися досить динамічно, особливо з періоду президентства Віктора Ющенка (2005-2010). Міхеїл Саакашвілі тривалий час брав активну участь у політичному житті України, однак на батьківщині йому було висунуто звинувачення за період його перебування при владі.

Тестові завдання

- 1. Першим президентом незалежної Грузії у 1991 р. став:** а) Едуард Шеварнадзе; б) Звіад Гамсахурдіа; в) Міхеїл Саакашвілі; г) Георгій Маргвелашвілі; д) Михайл Гімпу.
- 2. Активна фаза грузино-абхазського озброєного конфлікту відбувалась у:** а) 1992-1994 рр.; б) 1990-1992 рр.; в) 1994-1996 рр.; г) 1995-1998 рр.
- 3. Едуард Шеварнадзе вимушений був піти у відставку з посади президента Грузії внаслідок подій «трояндової» революції у:** а) 1999 р.; б) 2001 р.; в) 2003 р.; г) 2005 р.; д) 2008 р.
- 4. Період президентства у Грузії Міхеїла Саакашвілі пов'язаний з:** а) придушенням дрібного та середнього бізнесу; б) реформуванням правоохоронних органів; в) зменшенням податкового тиску на підприємців; г) прийняттям нової конституції; д) плідною постійною співпрацею з політичною опозицією.
- 5. Період президентства у Грузії Міхеїла Саакашвілі не пов'язаний з:** а) придушенням дрібного та середнього бізнесу; б) реформуванням правоохоронних органів; в) зменшенням податкового тиску на підприємців; г) прийняттям нової конституції; д) плідною постійною співпрацею з політичною опозицією.
- 6. У жовтні 2013 р. на виборах президента Грузії перемогу отримав:** а) Міхеїл Саакашвілі; б) Георгій Маргвелашвілі; в) Зураб Жванія; г) Звіад Гамсахурдіа; д) Іраклій Окруашвілі.

7. Події в Грузії на сучасному етапі: а) «Революція тюльпанів»; б) президентство Абульфаза Ельчибея; в) президентство Г. Маргвелашвілі; г) вступ до Євразійського економічного союзу; д) членство в ЄС.

8. Грузія на початку ХХІ ст.: а) обрання президентом Звіада Гамсахурдіа; б) реформування правоохоронних органів; в) «Революція троянд»; г) прийняття нової конституції; д) плідна постійна співпраця з політичною опозицією.

9. Невирішені проблеми нацменшин на території Грузії на початку ХХІ ст.: а) Абхазія; б) Гагаузька автономія; в) Південна Осетія; г) Нагірний Карабах; д) Нахічевань.

10. Зовнішня політика Грузії у 2004–2015 рр.: а) участь в Митному союзі; б) курс на євроінтеграцію; в) погіршення відносин з Україною; г) участь в Євразійському економічному союзі; д) членство в ЄС.

11. У якому році до СНД вступила Грузія? а) 1991; б) 1993; в) 1995; г) 1997.

Семінарське заняття № 8 **Вірменія та Азербайджан у 90-х рр. ХХ – у ХХІ ст.**

(2 год.)

План.

1. Трансформації політичного та соціально-економічного життя у Вірменії в 90-х рр. ХХ ст. Проблема Нагірного Карабаху.
2. Вірменія у ХХІ ст.: проблеми та перспективи розвитку. Зовнішня політика.
3. Політичні та соціально-економічні процеси в Азербайджані у період незалежності (1991–2023 рр.).
4. Зовнішня політика сучасного Азербайджану.

Мета: охарактеризувати загальні тенденції, проблеми сучасного розвитку Вірменії та Азербайджану; соціально-економічний та політичний розвиток у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст., вектори зовнішньої політики країн.

Завдання:

- проаналізувати процеси становлення та розвитку політичної системи Вірменії та Азербайджану у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст.;
- охарактеризувати соціально-економічні процеси, проблеми реформування економіки, життєвий рівень населення цих країн;
- проаналізувати стан врегулювання нагірно-карабаського конфлікту між цими двома країнами;
- проаналізувати вектори зовнішньої політики Вірменії та Азербайджану на сучасному етапі, відносини з Росією та Україною.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 11 класі (теми: «Країни Центральної та Східної Європи (1945 р. – початок ХХІ ст.)», «Міжнародні відносини (1945 р. – початок ХХІ ст.)»).

Питання для самостійного опрацювання:

Особливості історичного розвитку Вірменії та Азербайджану до отримання незалежності (1991 р.). Президенти сучасної Вірменії. Відносини з Російською

Федерацією, Туреччиною, Україною. Євроінтеграційні процеси.

Алієви. Особливості політичного режиму в Азербайджані. Пріоритети у зовнішній політиці. Відносини з Україною.

Проблемні творчі завдання:

1. Внутрішньополітичні зміни у Вірменії з 90-х рр. XX ст. до сьогодні: аналіз досвіду та проблем.
2. Соціально-економічне становище і рівень життя населення у Вірменії та Азербайджані у XXI ст., особливо протягом останніх років.
3. Роль Алієвих у політичному житті сучасного Азербайджану.
4. Нагірно-Карабаський фактор у відносинах між Вірменією та Азербайджаном.
5. Відносини Вірменії та Азербайджану з Російською Федерацією: проблеми і перспективи.

Реферат:

Проблеми врегулювання Нагірно-Карабаського конфлікту.

Рекомендована література:

Основна:

Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 487 с.

Орлова Т.В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.

Додаткова:

Рудич Ф. Політичне лідерство в країнах СНД і Балтії: загальне, особливе. *Політичний менеджмент*. 2006. №2. С. 3-18.

Пасічник Ю. Проблема Нагірного Карабаху. *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива: збірник матеріалів Першої міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених*. Вип. 3. 2013. С. 30-33.

Кривошея І. І., Якименко Л. М. Участь ОБСЕ у вирішенні збройних конфліктів на пострадянському просторі: проблема Нагірного Карабаху (1992-2016) і Донбасу (2014-2016) (на матеріалі електронних видань). *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. Київ : «Видавництво «Гілея», 2016. Вип. 110. С.122-129.

Мачуський В. Характеристика політичного режиму в Азербайджанській Республіці. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ: ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2011. Вип. 4. С. 73-84.

Ткаченко І. В. Специфіка суспільно-політичної модернізації Азербайджану у XXI столітті. *Країни пострадянського простору: виклики модернізації*. Київ, 2016. С. 284-293.

Рагімлі М. Європейський аспект зовнішньої політики Азербайджану. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія "Питання політології". 2020. Вип. 37. С. 141-149. URL: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2020-37-18> (дата звернення: 02.01.2023)

Вовк О. Співробітництво Азербайджанської Республіки з НАТО (2008-2013 рр.). *Емінак*. 2013. №1-4. С. 58-63.

Пашаєва К. Ф. Чинники політичної трансформації країн Південного Кавказу: дис. докт. філос. 052 – Політологія. Одеса, 2021. 203 с.

Буравський О. А., Власюк І. М. Проблеми врегулювання Нагірно-Карабаського конфлікту у XXI ст. // *Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. Pp. 294-298. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/06/MODERN-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PROSPECTS-25-27.06.22.pdf> (дата звернення: 10.12.2022)*

Методичні рекомендації до заняття:

У першому питанні необхідно проаналізувати зміни у політичному житті Вірменії: прихід до влади вірменських національних політичних сил на чолі з президентом Левоном Тер-Петросяном (1991-1997); боротьба за владу, президентство Роберта Кочаряна (1997-2008); теракт 1999 р. – розстріл 8 провідних політичних діячів у парламенті. Політичні трансформації відбувалися складно та суперечливо, влада та опозиція не могли часто знайти компромісів та порозуміння. У соціально-економічній сфері відбувалися такі ж складні перехідні процеси до ринкової економіки, як в інших колишніх республіках СРСР. Великою проблемою для Вірменії та Азербайджану залишався конфлікт у Нагірному Карабасі, озброєна фаза якого відбувалася з 1991 до 1994 р. Нагірний Карабах і сім прилеглих до нього районів перебували під контролем вірменської армії. На переговорах з мирного врегулювання конфлікту Азербайджан виступає за збереження своєї територіальної цілісності. Конфлікт має етнічну складову, суперечки з приводу історичного минулого цієї території. Загострення фаз конфлікту відбувалося у 2016, 2020 рр. За наслідками війни 2020 р. посередником у переговорах виступила РФ, війська якої було введено у зону конфлікту; крім того, Вірменія повертала Азербайджану окремі райони, останній зберігав контроль над м. Шуша.

У другому питанні важливо охарактеризувати період президентства у Вірменії Сержа Саргсяна (2008-2018), звернути увагу на конституційний референдум 2015 р., який посилив роль парламенту та уряду у політичному житті країни, збільшив термін перебування на посаді президента до 7 років. Необхідно також проаналізувати акції протесту проти влади 2018 р. та діяльність Ніколи Пашиняна, який був обраний прем'єр-міністром країни. Зовнішня політика Вірменії була спрямована традиційно на військову, економічну та політичну співпрацю з РФ, однак у XXI ст. країна приєдналася і до євроінтеграційних процесів. Студентам важливо проаналізувати як це впливає на відносини з РФ. Відомо, що Вірменія є членом Євразійського економічного союзу з 2015 р.

Аналізуючи третє питання, необхідно насамперед охарактеризувати складні соціально-економічні та політичні процеси в Азербайджані на початку 1990-х рр., причини падіння влади Абульфаза Ельчибея; епоху Гейдара Алієва (1993-2003). Важливе значення для країни мало укладення Контракту століття з 13 великими компаніями світу про спільну розробку нафтових родовищ Азербайджану в

районі Каспійського моря (1994). У парламенті провідну роль відігравала партія влади «Новий Азербайджан». З 2003 р. триває епоха президентства Ільхама Алієва. Дослідники визначають політичний режим в країні як помірно авторитарний. Важливо показати здобутки та проблеми сучасного розвитку держави.

При вивченні четвертого питання важливо відмітити, що Азербайджан має складні відносини з Вірменією через проблему повернення Нагірного Карабаху, міжетнічні суперечки. Відносини з РФ склалися по-різному, однак владою визнається посередницька роль Росії у цьому регіоні; країна є членом СНД. Пріоритет сьогодні надається відносинам з Туреччиною, яка має етнічну спорідненість з Азербайджаном, співпрацює в економічній сфері, надає військову підтримку.

Тестові завдання:

- 1. Нагорно-Карабахська автономна область вперше заявила про свій намір увійти до складу Вірменії у:** а) 1988 р.; б) 1990 р.; в) 1992 р.; г) 1993 р.; д) 1995 р.
- 2. Першим президентом незалежної Вірменії на початку 1990-х рр. став:** а) С. Саргсян; б) Р. Кочарян; в) Л. Тер-Петросян; г) А. Микоян; д) О. Баграмян.
- 3. У якій пострадянській республіці восени 1999 р. відбувся найбільший теракт на засіданні парламенту з розстрілом 8 провідних політичних діячів:** а) Таджикистані; б) Грузії; в) Вірменії; г) Азербайджані; д) Киргизстані.
- 4. Конституційний референдум у Вірменії 6 грудня 2015 року мав такі результати:** а) поступовий перехід до парламентської республіки; б) поступовий перехід до президентської республіки; в) збільшення терміну повноважень президента до 7 років; г) зменшення терміну повноважень президента до 4 років; д) значне зменшення повноважень парламенту.
- 5. Події у Вірменії на сучасному етапі:** а) «Революція троянд»; б) президентство Абульфаз Ельчибея; в) розстріл депутатів парламенту; г) вступ до Євразійського економічного союзу; д) членство в ЄС.
- 6. Пріоритетом у зовнішній політиці Вірменії на сучасному етапі є відносини з:** а) Грузією; б) Азербайджаном; в) Російською Федерацією; г) Казахстаном; д) США.
- 7. Зовнішня політика Вірменії на початку XXI ст.:** а) військова співпраця з Росією; б) членство в НАТО; в) напружені відносини з Росією; г) відсутність проблем з Азербайджаном; д) членство в Євразійському економічному союзі.
- 8. З республік Закавказзя найбільш складні відносини з Туреччиною на сучасному етапі має (назвати).**
- 9. Встановіть правильну хронологічну послідовність подій у Вірменії у 90-х рр. XX – на початку XXI ст.:** а) президентське правління Левона Тер-Петросяна; б) теракт на засіданні парламенту Вірменії; в) референдум про зміни до Конституції з переходом до парламентської форми правління; г) початок правління президента Сержа Саргсяна.
- 10. Президентом Азербайджану у 1993–2003 рр. був:** а) Абульфаз Ельчибей; б) Звіад Гамсахурдіа; в) Гейдар Алієв; г) Аяз Муталібов; д) Везіров.

11. Події в Азербайджані у 90-х рр. ХХІ ст.: а) обрання президентом Гейдара Алієва; б) обрання президентом Ільхама Алієва; в) громадянська війна в країні; г) приєднання Нагорного Карабаху; д) збільшення нафтових доходів.

12. Події в Азербайджані на початку ХХІ ст.: а) обрання президентом Гейдара Алієва; б) обрання президентом Ільхама Алієва; в) громадянська війна в країні; г) приєднання Нагорного Карабаху; д) збільшення нафтових доходів.

13. Події в Азербайджані на сучасному етапі: а) «Революція тюльпанів»; б) президентство Абульфазы Ельчибея; в) президентство Г. Бердимухаммедова; г) вступ до Євразійського економічного союзу; д) членство в НАТО.

14. Події в Азербайджані на сучасному етапі: а) «Революція троянд»; б) президентство Абульфазы Ельчибея; в) розстріл депутатів парламенту; г) вступ до Євразійського економічного союзу; д) членство в ЄС.

15. Найбільш напруженими на початку ХХІ ст. у зовнішній політиці Азербайджану є відносини з: а) Російською Федерацією; б) Вірменією; в) Грузією; г) Туреччиною; д) Заходом.

16. Основним пріоритетом зовнішньої політики Азербайджану сьогодні стає: а) Російська Федерація; б) Вірменія; в) Грузія; г) Туреччина; д) країни Заходу.

Семінарське заняття № 9

Казахстан та Узбекистан на сучасному етапі

(2 год.)

План.

1. Соціально-економічний та політичний розвиток Казахстану у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.: здобутки, проблеми і перспективи. Нурсултан Назарбаєв.
2. Особливості внутрішньої та зовнішньої політики в Узбекистані на сучасному етапі. Іслам Карімов.
3. Зовнішня політика Казахстану та Узбекистану на сучасному етапі: вектори, проблеми та перспективи. Відносини з Російською Федерацією та Україною.

Мета: охарактеризувати загальні тенденції, проблеми сучасного розвитку Казахстану та Узбекистану; соціально-економічний та політичний розвиток у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст., вектори зовнішньої політики країн.

Завдання:

- проаналізувати процеси становлення та розвитку політичної системи Казахстану та Узбекистану у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст.;
- охарактеризувати соціально-економічні процеси, проблеми реформування економіки, життєвий рівень населення цих країн;
- проаналізувати стан дотримання прав та свобод людини у Казахстані та Узбекистані;
- проаналізувати вектори зовнішньої політики Казахстану та Узбекистану на сучасному етапі, відносини з Росією та Україною.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету

«Всесвітня історія» в 11 класі (теми: «Країни Центральної та Східної Європи (1945 р. – початок ХХІ ст.)», «Міжнародні відносини (1945 р. – початок ХХІ ст.)»)).

Питання для самостійного опрацювання:

Особливості історичного розвитку Казахстану та Узбекистану і перебування в складі СРСР. Внутрішньополітичні трансформації у Казахстані на сучасному етапі. Соціально-економічний розвиток Узбекистану в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Дотримання прав та свобод людини у Казахстані та Узбекистані.

Проблемні творчі завдання:

1. Внутрішньополітичні зміни у Казахстані з 90-х рр. ХХ ст. до сьогодні: аналіз досвіду та проблем. Нурсултан Назарбаєв.
2. Спільне і відмінне у політичному розвитку Узбекистану та Казахстану з 90-х рр. ХХ ст. до сьогодні. Роль Іслама Карімова у політичному житті Узбекистану.
3. Соціально-економічне становище і рівень життя населення у Казахстані та Узбекистані у ХХІ ст., особливо протягом останніх років.
4. Проблеми міжнаціональних відносин у Казахстані та Узбекистані. Дотримання прав і свобод людини.
5. Відносини Казахстану та Узбекистану з Російською Федерацією: стан, проблеми та перспективи.
6. Відносини Казахстану та Узбекистану з Україною.

Реферат:

Політичний розвиток Казахстану та Узбекистану на сучасному етапі: порівняльний аналіз.

Рекомендована література:

Основна

Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 487 с.

Орлова Т.В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.

Додаткова

Рудич Ф. Політичне лідерство в країнах СНД і Балтії: загальне, особливе. *Політичний менеджмент*. 2006. №2. С. 3-18.

Орлик В. Політичні процеси в Республіці Казахстан у контексті транзиту влади. *Стратегічна панорама*. 2018. №2. С. 64-75.

Васильєв О. А. Особливості суспільно-політичної модернізації Казахстану. *Країни пострадянського простору в умовах формування багатополюсного світу: історичні уроки та перспективи: збірник наукових праць*. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С. 157-164.

Васильєв О. А. Вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на суспільно-політичну трансформацію Казахстану. *Зовнішні справи*. 2016. №1. С. 52-55.

Деменко О. Особливості формування та пріоритети зовнішньої політики Республіки Казахстан. *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин*. 2021. С. 34-39.

Власюк І. Суспільство і влада у Казахстані в ХХІ ст. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference*. MDPC Publishing. Berlin, Germany. 2022. Рр. 446-450. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-ACHIEVEMENTS-INNOVATIONS...-22-24.05.22.pdf> (дата звернення: 10.12.2022)

Независимый Казахстан: день за днем. Хроника событий / Сост. Б.Г. Аяган, А.М. Ауанасова, А.М. Сулейменов. Под ред. Б.Г. Аягана. Алматы: Паритет, 2011. IV т. (2006–2011 гг.). 320 с.

Доклад о правах человека в Казахстане за 2016 год // Доклады о соблюдении прав человека в странах мира за 2016 год. URL: <https://kz.usembassy.gov> (дата звернення: 27.12.2022)

Доклад о правах человека в Узбекистане за 2016 год // Доклады о соблюдении прав человека в странах мира за 2016 год. URL: <https://kz.usembassy.gov> (дата звернення: 27.12.2022)

Методичні рекомендації до заняття:

Вивчаючи перше питання, студентам важливо насамперед охарактеризувати зміни, що відбулися в економіці, соціальній сфері та політичному житті Казахстану у 90-х рр. ХХ ст. Перехід до ринкової економіки супроводжувався інфляційними процесами, збільшенням безробіття, зниженням життєвого рівня населення тощо. Залучення інвестицій в економіку країни стало важливим пунктом на шляху утвердження ринкової економіки, вирішення актуальних завдань для держави в економічному розвитку та соціальній сфері. Президентом країни до 2019 р. був Нурсултан Назарбаєв. Необхідно показати його роль у політичному житті, процес боротьби за розподіл повноважень між президентом та парламентом, використання при цьому референдумів як важливого інструменту. Політична еліта країни є закритою, часто використовувалися родинні зв'язки при владі (до змін внесених у 2022 р.)

У другому питанні важливо проаналізувати політичний режим Іслама Карімова в Узбекистані, показати відмінності його від режиму у Казахстані. Релігійні організації перебували під жорстким контролем з боку держави. Соціально-економічна ситуація в країні була складною, особливо у 90-х рр. ХХ ст. Однак традиційно для Узбекистану характерною залишалася висока народжуваність населення. Також слід охарактеризувати зміни у країні, що відбувалися у період президентства Шавката Мірзіяїєва (з 2016 р.) в напрямі послаблення жорсткого авторитарного режиму. Одним з важливих показників розвитку суспільства в обох країнах є характеристика дотримання прав та свобод людини і громадянина.

Аналізуючи третє питання, важливо проаналізувати як складаються відносини обох країн між собою, з РФ, оскільки Казахстан традиційно підтримує різні зв'язки з Росією, є членом Євразійського економічного союзу. Крім того,

обидві країни претендують на лідерство в центральньо-азійському регіоні. Казахстан залучає іноземні інвестиції країн Заходу у свою економіку, розвиває відносини з ЄС; також активно розвиває відносини з Китаєм, є членом Шанхайської організації співпраці. Узбекистан мав суперечливі відносини як з Росією, так і з США. Крім того, напруженими були відносини з країнами ісламського фундаменталізму через терористичні дії ісламських екстремістів.

Тестові завдання:

- 1. Події у Казахстані в 1990-х рр.:** а) зміна конституції; б) постійна співпраця між президентом та парламентом; в) гостра політична боротьба між президентом та парламентом; г) вступ до Євразійського економічного союзу; д) постійна співпраця з політичною опозицією у парламенті.
- 2. Події у Казахстані в 2000-х рр.:** а) зміна конституції; б) гостра політична боротьба між президентом та парламентом; в) вступ до Євразійського економічного союзу; г) постійна співпраця з політичною опозицією у парламенті; д) відставка президента.
- 3. Особливостями сучасної казахстанської політичної еліти є:** а) її відкритість; б) її закритість; в) близькість до населення; г) демократичність; д) характерна кровна спорідненість.
- 4. Зовнішня політика Казастану на сучасному етапі:** а) участь в Митному союзі; б) курс на євроінтеграцію; в) погіршення відносин з Україною; г) участь в Євразійському економічному союзі; д) членство в ЄС.
- 5. Головним політичним і торговельним партнером Казахстану на сучасному етапі є:** а) США; б) Узбекистан; в) Росія; г) Туркменистан; д) Азербайджан.
- 6. Що є характерним для політичного режиму в Казахстані на початку ХХІ ст.:** а) відкритість політичної еліти; б) родоплемінні традиції; в) відсутність серйозних проблем із дотриманням прав та свобод громадян; г) політичні можливості реальної опозиції.
- 7. Що є нехарактерним для політичного режиму в Казахстані на початку ХХІ ст.:** а) відкритість політичної еліти; б) родоплемінні традиції; в) відсутність серйозних проблем із дотриманням прав та свобод громадян; г) політичні можливості реальної опозиції.
- 8. Що є характерним для політичного режиму Узбекистану на сучасному етапі:** а) великі повноваження президента; б) велика роль парламенту у політичному житті; в) відсутність міжнаціональних проблем; г) активні євроінтеграційні процеси; д) переважання виконавчої влади.
- 9. Іслам Карімов у 90-х рр. ХХ ст. був президентом:** а) Узбекистану; б) Казахстану; в) Киргизстану; г) Туркменистану; д) Таджикистану.
- 10. Нурсултан Назарбаєв у 90-х рр. ХХ ст. був президентом:** а) Узбекистану; б) Казахстану; в) Киргизстану; г) Туркменистану; д) Таджикистану.
- 11. На лідерство у Центральньо-Азійському регіоні на сучасному етапі претендують такі дві країни:** а) Узбекистан; б) Казахстан; в) Киргизстан; г) Туркменистан; д) Таджикистан.

12.Що є характерним для розвитку країн Центральної Азії на сучасному етапі: а) панування приватного сектору в економіці; б) державне регулювання економіки; в) переважно парламентська форма правління; г) переважно президентська форма правління; д) відсутність трудової міграції.

13.Що є не характерним для розвитку країн Центральної Азії на сучасному етапі: а) панування приватного сектору в економіці; б) державне регулювання економіки; в) переважно парламентська форма правління; г) переважно президентська форма правління; д) відсутність трудової міграції.

14.Що є нехарактерним для політичного розвитку держав Центральної Азії після розпаду СРСР: а) існують авторитарні політичні режими; б) існують демократичні політичні режими; в) може діяти реальна опозиція; г) існує декоративна опозиція; д) дотримуються права і свободи людини.

15.Серед країн Центральної Азії за обсягом іноземних інвестицій на душу населення (на 2010 р.) лідером був: а) Узбекистан; б) Казахстан; в) Киргизстан; г) Туркменістан; д) Таджикистан.

16.Серед республік Центральної Азії, де на початку ХХІ ст. існувала найбільша бідність та найбільша трудова міграція корінного населення до Росії, був: а) Узбекистан; б) Казахстан; в) Киргизстан; г) Туркменістан; д) Таджикистан.

17.В усіх державах Центральної Азії після розпаду СРСР: а) існують авторитарні політичні режими; б) існують демократичні політичні режими; в) може діяти реальна опозиція; г) існує декоративна опозиція; д) дотримуються права і свободи людини.

Семінарські заняття № 10-11
Туркменістан, Таджикистан та Киргизстан
у 90-х рр. ХХ – у ХХІ ст.
(4 год.)
План.

1. Туркменістан у 90-х рр. ХХ ст. Особливості правління Сапармурата Ніязова.
2. Зміни у політичному та соціально-економічному житті Туркменістану у ХХІ ст. (період президентства Гурбангули Бердимухамедова).
3. Таджикистан у 90-х рр. ХХ –ХХІ ст. Громадянська війна. Емомалі Рахмон.
4. Особливості політичного та соціально-економічного розвитку Киргизстану у період президентського правління Аскара Акаєва (1990-2005).
5. Трансформаційні процеси у Киргизстані в ХХІ ст. Революційні події 2010, 2021 рр. та їхні наслідки.

Мета: охарактеризувати загальні тенденції, проблеми сучасного розвитку Туркменістану, Таджикистану та Киргизстану; соціально-економічний та політичний розвиток у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст., вектори зовнішньої політики країн.

Завдання:

- проаналізувати процеси становлення та розвитку політичної системи Туркменістану, Таджикистану та Киргизстану у 90-х рр. XX – на початку XXI ст.;
- охарактеризувати соціально-економічні процеси, проблеми реформування економіки, життєвий рівень населення цих країн;
- проаналізувати стан дотримання прав та свобод людини у цих країнах;
- проаналізувати вектори зовнішньої політики Туркменістану, Таджикистану та Киргизстану на сучасному етапі, відносини з Росією та Україною.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 11 класі (тема: «Міжнародні відносини (1945 р. – початок XXI ст.»)).

Питання для самостійного опрацювання:

Особливості історичного розвитку Туркменістану, Таджикистану та Киргизстану і перебування в складі СРСР. Дотримання прав та свобод людини на сучасному етапі в цих країнах. Громадянська війна у Таджикистані (1992–1997 рр.) та її наслідки. Революція «тюльпанів» 2005 р. Президентство Курманбека Бакієва (2005–2010 рр.). Міжетнічні протистояння 2010 р. у Джалалабаді та Оші. Виступи опозиції на чолі з Розою Тунбаєвою. Конституція Киргизстану 27 червня 2010 р. Президентство Алмазбека Атамбаєва з 2011 р. Зовнішньополітичні пріоритети Киргизстану. Відносини з Росією та країнами Заходу. Вступ до Євразійського економічного союзу (2015).

Проблемні творчі завдання:

1. Сапармурат Ніязов у суспільно-політичному та релігійному житті Туркменістану (1990-2006 рр.).
2. Зміни та тенденції розвитку Туркменістану у XXI ст. в період президентства Гурбангули Бердимухамедова (2007-2022).
3. Причини та наслідки громадянської війни у Таджикистані (1992-1997 рр.). Проблеми політичної консолідації суспільства на сучасному етапі.
4. Роль Емомалі Рахмона у політичному житті Таджикистану.
5. Соціально-економічне становище і рівень життя населення у Туркменістані, Таджикистані у XXI ст.
6. Революційні події у Киргизстані 2005, 2010, 2020 рр. та їхній вплив на суспільно-політичне життя країни.
7. Проблеми модернізаційних процесів в економічному розвитку Киргизстану на сучасному етапі і рівень життя населення.
8. Дотримання прав і свобод людини у Туркменістані, Таджикистані та Киргизстані на сучасному етапі.
9. Відмінне у сучасному політичному розвитку Киргизстану, Туркменістану та Таджикистану: порівняльний аналіз.
10. Зовнішньополітичні вектори Туркменістану, Таджикистану та Киргизстану у XXI ст.

Реферати:

Політичні лідери Туркменістану та Таджикистану.
Особливості суспільно-політичного розвитку Киргизстану у ХХІ ст.

Рекомендована література:

Основна

Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 487 с.

Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.

Додаткова

Рудич Ф. Політичне лідерство в країнах СНД і Балтії: загальне, особливе. *Політичний менеджмент*. 2006. №2. С. 3-18.

Метельова Т.О. Туркменістан: особливий шлях чи неодеспотія? *Країни пострадянського простору в умовах формування багатополюсного світу: історичні уроки та перспективи: збірник наукових праць*. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С. 164-178.

Буравський О., Власюк І. Особливості суспільно-політичного розвитку Киргизстану в ХХІ ст. *Eurasian scientific congress. Abstracts of the 11th International scientific and practical conference*. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2020. Pp. 430-435. URL: <https://sci-conf.com.ua/xi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-eurasian-scientific-congress-1-3-noyabrya-2020-goda-barselona-ispaniya-arhiv/> (дата звернення: 20.12.2022)

Дерід І. Проблеми бідності та політичної нестабільності Киргизстану. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2020. №12. С. 18-30. URL: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-12-02> (дата звернення: 21.12.2022)

Яворська К. П. Громадянські та політичні права і свободи в умовах режимних трансформацій: порівняльно-політологічний аналіз пострадянських держав: дис. канд. політ. наук 23.00.02. Одеса, 2021. 249 с.

Методичні рекомендації до заняття:

При аналізі першого питання важливо враховувати специфіку історичного, культурного розвитку, традицій Туркменістану. 90-і роки ХХ ст. були позначені концентрацією влади в руках президента Сапармурата Ніязова, який до розпаду СРСР очолював керівництво в республіці. Оскільки республіка була слабкорозвинутою, рівень життя населення був низьким, і ще більше знизився у перехідний період. Президент взяв на себе повноваження не лише політичні, адміністративні, але традиційно як глава, вождь туркменів. Це поступово призвело до поширення культури його особи, з усіма відповідними неототалітарними наслідками (переслідування опозиції; зміни у системі вищої освіти; вулиць, місяців календаря; обов'язкове поширення у суспільстві книги «Рухнама» та ін.). Студенти мають відповісти на питання: чому С. Ніязову вдалося встановити такий режим в країні?

У другому питанні важливо проаналізувати зміни в Туркменістані, що відбулися у період президентства Гурбангули Бердимухамедова (2007-2022). Їх можна охарактеризувати як послаблення тоталітарних та культових проявів попередньої доби. Однак авторитарні методи правління, обмеження політичних прав та свобод продовжували зберігатись. У соціально-економічній сфері відбулися позитивні зрушення у банківському, фінансовому секторах, певною мірою у рівні життя населення.

Вивчаючи третє питання, необхідно зазначити, що Таджикистан зберігав кланові традиції при владі ще у радянський період. Вони посилились після отримання незалежності республікою у 1991 р. Боротьба за владу, соціально-економічні негаразди стали причиною громадянської війни в країні (1992-1997). Важливо охарактеризувати постать та діяльність Емомалі Рахмона, беззмінного президента, його роль у політичному житті країни.

У четвертому питанні важливо охарактеризувати період президентства Аскара Акаєва (1990-2005) у Киргизістані, який був досить складним та суперечливим, незважаючи на усі спроби послідовного реформування економіки країни, дотримання рекомендацій МВФ. Рівень життя населення залишався низьким. Посилились авторитарні тенденції, корупція, родинні зв'язки в системі влади. Це в кінцевому рахунку і стало причиною Тюльпанової революції 2005 р. Киргизьке суспільство в подальшому демонструвало свою активність у подіях 2010, 2020 рр. Незважаючи на зміну президентів та конституції країни, політичні проблеми не було вирішено належним чином. Діяльність президентів Киргизістану потребує порівняльного аналізу, однак були й спільні риси і тенденції, характерні для усіх них. Парламентсько-президентська форма правління за Конституцією 2010 р. не показала своєї ефективності, виявила низку протиріч та непорозумінь, зловживань в системі влади. До того ж країна перебувала у важкій економічній кризі. За новою редакцією Конституції Киргизької Республіки (від 5.05.2021) було введено президентську форму правління. Наскільки вона себе виправдає, покаже час. Зовнішня політика Киргизістану має такі напрями: відносини з РФ, у т. ч. членство в Євразійському економічному союзі та ОДКБ; західні країни; сусідні країни Центральної Азії та Китай.

Тестові завдання:

- 1. У Туркменістані в 1990-х роках було встановлено культ особи:** а) Г. Бердимухамедова; б) І. Карімова; в) С.Ніязова; г) С. Кенджонова; д) А. Акаєва.
- 2. Громадянська війна в Таджикистані тривала впродовж:** а) 1992 – 1997 рр.; б) 1993 – 1995 рр.; в) 1990 – 1992 рр.; г) 1991 – 1999 рр.
- 3. З усіх центральноазійських республік кривава громадянська війна відбулася у 1990-х рр. в:** а) Узбекистані; б) Казахстані; в) Киргизістані; г) Туркменістані; д) Таджикистані.
- 4. В якій з центральноазійських країн відбувалося активне і послідовне запровадження ринкових реформ у 1990-х рр. згідно рекомендацій Заходу та МВФ:** а) Узбекистані; б) Казахстані; в) Киргизістані; г) Туркменістані; д) Таджикистані.

5. Єдиною з республік Центральної Азії, у якій не було масових погромів на національному ґрунті на сучасному етапі, був: а) Туркменистан; б) Узбекистан; в) Киргизстан; г) Казахстан; д) Таджикистан.
6. Повстання з вимогою відставки президента у травні 2005 р. у місті Андижан (Ферганська долина) відбулося в: а) Узбекистані; б) Казахстані; в) Киргизстані; г) Туркменистані; д) Таджикистані.
7. Події в Туркменистані на сучасному етапі: а) «Революція тюльпанів»; б) президентство С. Ніязова; в) президентство Г.Бердимухаммедова; г) вступ до Євразійського економічного союзу; д) членство в НАТО.
8. Події в Таджикистані на сучасному етапі: а) «Революція тюльпанів»; б) президентство С. Ніязова; в) президентство Е. Рахмона; г) вступ до Євразійського економічного союзу; д) громадянська війна.
9. Події в Киргизстані на сучасному етапі: а) «Революція тюльпанів»; б) президентство Абульфаза Ельчибея; в) президентство Г.Бердимухаммедова; г) вступ до Євразійського економічного союзу; д) членство в НАТО.
10. У якій центральноазійській країні, згідно Конституції 2010 р., президент обирається всенародним голосуванням строком на 6 років, без права переобрання на другий термін: а) Узбекистані; б) Казахстані; в) Киргизстані; г) Туркменистані; д) Таджикистані.
11. Перший президент однієї з країн Центральної Азії у 1990-х рр., автор книги «Рухнама»: а) Г.Бердимухаммедов; б) І. Карімов; в) С. Ніязов; г) С. Кенджонов; д) А. Акаєв.
12. Емомалі Рахмон був на початку ХХІ ст. президентом: а) Узбекистану; б) Казахстану; в) Киргизстану; г) Туркменистану; д) Таджикистану.
13. Що є характерним для політичного режиму в Киргизстані з 2010 р.: а) великі повноваження президента; б) велика роль парламенту у політичному житті; в) відсутність міжнаціональних проблем; г) активні євроінтеграційні процеси.

Семінарське заняття № 12
Нові незалежні пострадянські держави:
проблеми, досягнення та перспективи

(2 год.)

План.

1. Соціально-економічне становище нових незалежних держав пострадянського простору: порівняльний аналіз.
2. Політичні режими в пострадянських країнах.
3. Співдружність Незалежних Держав (СНД) та її роль в інтеграції пострадянського простору.

Мета: охарактеризувати процеси становлення, досягнення, проблеми та перспективи розвитку нових незалежних пострадянських республік.

Завдання:

- охарактеризувати соціально-економічні процеси, проблеми реформування економіки, життєвий рівень населення цих країн;

- порівняти політичні режими цих країн;
- проаналізувати роль СНД в процесах інтеграції на пострадянському просторі, проблеми та перспективи її розвитку.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 11 класі (теми: «Країни Центральної та Східної Європи (1945 р. – початок XXI т..)», «Міжнародні відносини (1945 р. – початок XXI т..)»)).

Питання для самостійного опрацювання:

Спільні та відмінні особливості нових незалежних держав пострадянського простору. Економічне становище ННД. Чинники, що впливали на формування політичної системи. Зовнішньополітичні орієнтири ННД. Стан і розвиток ситуації в конфліктних зонах на пострадянському просторі.

Проблемні творчі завдання:

1. Вкажіть спільне та відмінне у проведенні ринкових реформ перехідного періоду в країнах СНД.
2. Порівняйте життєвий рівень населення в країнах СНД в останні 2-3 роки.
3. Порівняйте політичні режими у пострадянських республіках на початку XXI ст.
4. Проаналізуйте перспективи подальшого розвитку СНД.
5. Роль Російської Федерації в інтеграції колишніх радянських республік.

Рекомендована література:

Основна

Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 487 с.

Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. І переробл. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.

Додаткова

Рудич Ф. Політичне лідерство в країнах СНД і Балтії: загальне, особливе. *Політичний менеджмент*. 2006. №2. С. 3-18.

Левик Б. С. Пострадянські республіки в умовах геополітичних викликів наприкінці ХХ – початку ХХІ т.: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. – Львів, 2016. – 39 с.

Газін В. П. СНД: кінець проекту чи радянщини? *Дзеркало тижня. Україна*. 2015. №34. С. 55-58.

Мельничук І. М. Інтеграційні проекти РФ на пострадянському просторі. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 400 с.

Методичні рекомендації до заняття:

У першому питанні важливо проаналізувати чинники, що впливали на соціально-економічне становище пострадянських республік. Серед них насамперед треба виділити перехідний період цих країн на шляху до формування ринкової економіки. На пострадянському просторі відбувалися схожі процеси та

тенденції (безробіття, інфляція; спад виробництва; приватизація; модернізація підприємств; падіння життєвого рівня населення; лібералізація цін тощо). Однак кожна республіка мала свої стартові можливості, економічний уклад при переході до ринку.

У другому питанні необхідно зазначити, що політичні режими у пострадянських країнах формувалися під впливом різних чинників; сьогодні більшого значення набуває персоналістський характер влади, що визначає методи внутрішньої та зовнішньої політики окремої держави. Студентам потрібно на прикладах окремих країн пострадянського простору проаналізувати основні типи сформованих тут політичних режимів: демократичні; авторитарні; напівавторитарні; неототалітарні. Наприклад, важливо, на наш погляд, виділити специфіку авторитарного політичного режиму в Республіці Білорусь; формування та розвиток демократичних інститутів і свобод в країнах Балтії, Україні; тоталітарні риси політичних режимів РФ, Узбекистану тощо. Аналіз включає і характеристику діяльності та особистих якостей пострадянських політичних лідерів.

Готуючи третє питання, доцільно виділити насамперед причини утворення Співдружності незалежних держав (СНД); показати її характер та роль на пострадянському просторі; виявити здобутки та проблеми діяльності цієї організації. Також у світлі подій останнього десятиріччя і російської агресії проти України важливо проаналізувати перспективи розвитку СНД.

Тестові завдання:

- 1. Створення Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ) було започатковано у:** а) 1992 р.; б) 1993 р.; в) 1995 р.; г) 1999 р.
- 2. Який статус має Співдружність незалежних держав?** а) регіональна організація; б) міжнародна міжурядова організація; в) універсальна міжнародна організація; г) військово-політичний союз.
- 3. Вищим органом СНД є:** а) Рада глав держав; б) Рада глав урядів; в) Міжпарламентська Асамблея держав-учасників СНД; г) Рада міністрів закордонних справ держав-членів СНД.
- 4. Статут СНД було прийнято у:** а) 1992 р.; б) 1993 р.; в) 1995 р.; г) 1999 р.
- 5. Не є членом Митного союзу (станом на 2017 р.):** а) Молдова; б) Киргизстан; в) Казахстан; г) Білорусь; д) Вірменія.
- 6. У травні 2014 року в Астані було підписано Договір про Євразійський економічний союз (ЕАЕС) між:** а) Казахстаном, Росією і Білоруссю; б) Туркменістаном, Росією і Білоруссю; в) Киргизстаном, Казахстаном і Росією; г) Росією, Грузією і Білоруссю; д) Росією, Вірменією і Казахстаном.
- 7. За основними економічними показниками серед країн СНД на сьогодні лідером є (назвати).**
- 8. За основними економічними показниками серед країн СНД на сьогодні останню позицію займає (назвати).**
- 9. Авторитарні політичні режими існують у таких пострадянських країнах:** а) Литва; б) Білорусь; в) Киргизстан; г) Грузія; д) Вірменія; е) Казахстан.

- 10. Демократичні політичні режими існують у таких пострадянських країнах:** а) Литва; б) Білорусь; в) Киргизстан; г) Грузія; д) Вірменія; е) Казахстан.
- 11. До тоталітаризму на сучасному етапі тяжіли такі пострадянські країни:** а) Російська Федерація; б) Білорусь; в) Казахстан; г) Азербайджан; д) Узбекистан.
- 12. Які пострадянські країни на сьогодні не є членами СНД:** а) Азербайджан; б) Вірменія; в) Грузія; г) Україна; д) Молдова.

**КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРІЯ НОВИХ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ»:**

1. Російська багатонаціональна імперія: становлення, особливості функціонування, причини розвалу.
2. Передумови, причини і проекти утворення СРСР.
3. Характерні ознаки тоталітарного режиму в СРСР. Причини масових репресій за часів радянської влади.
4. Основні етапи розвитку СРСР. Характеристика радянської системи.
5. Основні етапи формування і розвитку національної політики в СРСР (1920-і – перша половина 1980-х рр.).
6. Політика «перебудови» в СРСР: соціально-економічні та політичні аспекти. Роль М. С. Горбачова у перебудовчих процесах.
7. Національна політика в СРСР в роки «перебудови» (1985–1991 рр.) та її наслідки.
8. Причини і наслідки розпаду СРСР.
9. Економічні реформи в Російській Федерації в 1990-х рр. та їхні наслідки. Конституційна криза 1992–1993 рр.
10. Соціально-економічний та політичний розвиток Російської Федерації у 1994–1999 рр. Постать Бориса Єльцина в новітній історії Росії.
11. Міжнародні суперечності в Російській Федерації в 1990-х рр. Чеченські війни.
12. Соціально-економічний розвиток РФ у XXI ст.: досягнення, проблеми та перспективи.
13. Внутрішньополітичний розвиток Російської Федерації у XXI ст. Постаті В. Путіна та Д. Медведєва.
14. Зовнішня політика Російської Федерації у 90-х рр. XX – XXI ст.
15. Російсько-українські відносини у XXI ст.: проблеми і перспективи. Події 2013–2023 рр.
16. Особливості перебудовчих процесів у Білоруській РСР. Становлення політичної системи Республіки Білорусь у 1990-х рр.
17. Соціально-економічний розвиток Республіки Білорусь у 90-х рр. XX – XXI ст.: особливості, тенденції та перспективи.
18. Внутрішньополітичний розвиток Республіки Білорусь у XXI ст. Стан білоруської опозиції. Постать О. Г. Лукашенка.
19. Зовнішня політика Республіки Білорусь на сучасному етапі. Відносини з країнами СНД та Заходом.
20. Російсько-білоруські відносини на сучасному етапі: проблеми та перспективи. Розвиток Союзної держави.
21. Білорусько-українські відносини на сучасному етапі: стан, проблеми та перспективи.
22. Особливості історичного розвитку Молдови. Рух за незалежність в Молдавській РСР в роки «перебудови» (1985–1991 рр.).
23. Придністровський конфлікт в Молдові: причини, наслідки, проблеми

- врегулювання.
24. Проблеми переходу до ринкової економіки і політичної трансформації Молдови у 90-х рр. ХХ ст.
  25. Молдова у ХХІ ст. Проблеми та перспективи розвитку країни. Євроінтеграційні процеси.
  26. Особливості історичного розвитку країн Балтії. Латвія, Литва та Естонія у радянський період розвитку.
  27. Соціально-економічний розвиток Литви у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.: здобутки, проблеми і перспективи.
  28. Внутрішньополітичний розвиток Литви на сучасному етапі.
  29. Соціально-економічний розвиток Латвії у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.: здобутки, проблеми і перспективи.
  30. Внутрішньополітичний розвиток Латвії на сучасному етапі.
  31. Особливості соціально-економічних перетворень в Естонії у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст. Мовна проблема.
  32. Внутрішньополітичний розвиток Естонії на сучасному етапі.
  33. Зовнішня політика країн Балтії на сучасному етапі. Досвід інтеграції і перебування в ЄС. Відносини з Російською Федерацією та Україною.
  34. Особливості історичного розвитку Грузії, Вірменії та Азербайджану до отримання незалежності (1991 р.).
  35. Політичні події в Грузії у другій половині 1980-х – 1990-х рр. Конфлікти з Абхазією та Південною Осетією.
  36. Проблеми переходу до ринкової економіки і політичної трансформації Грузії у 90-х рр. ХХ ст. Едуард Шеварнадзе в новітній історії Грузії.
  37. Грузія у період президентства Михеїла Саакашвілі (2004–2013 рр.). Грузинське «економічне диво». Російсько-грузинська війна 2008 р.
  38. Зовнішня політика Грузії на сучасному етапі. Відносини з Росією та Україною. Євроінтеграція країни: проблеми та перспективи.
  39. Соціально-економічні перетворення у Вірменії в 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.
  40. Внутрішньополітичний розвиток Вірменії в 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.
  41. Зовнішня політика Вірменії на сучасному етапі: вектори, проблеми та перспективи.
  42. Особливості соціально-економічного розвитку Азербайджану на сучасному етапі.
  43. Політичні процеси в Азербайджані у період незалежності. Алієви.
  44. Причини, хід та наслідки конфлікту у Нагірному Карабасі, проблеми врегулювання.
  45. Зовнішня політика Азербайджану на сучасному етапі: вектори, проблеми та перспективи.
  46. Особливості історичного розвитку країн Центральної Азії і перебування в складі СРСР.
  47. Внутрішньополітичні трансформації у Казахстані на сучасному етапі. Нурсултан Назарбаєв.
  48. Соціально-економічний розвиток Казахстану у 90-х рр. ХХ – ХХІ ст.: здобутки, проблеми і перспективи.

49. Зовнішня політика Казахстану на сучасному етапі: вектори, проблеми та перспективи.
50. Соціально-економічний розвиток Узбекистану в 90-х рр. XX – XXI ст.
51. Особливості внутрішньої та зовнішньої політики в Узбекистані на сучасному етапі. Іслам Карімов.
52. Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку Таджикистану в 90-х рр. XX – XXI ст.
53. Проблеми та особливості політичного розвитку Таджикистану в 90-х рр. XX – XXI ст. Емомалі Рахмон.
54. Соціально-економічний розвитку Киргизстану в 90-х рр. XX – XXI ст. Міжетнічні конфлікти.
55. Особливості політичного розвитку Киргизстану на сучасному етапі. Правління Аскара Акаєва (1990–2005 рр.) і подальші політичні зміни.
56. Особливості та тенденції соціально-економічного розвитку Туркменістану в 90-х рр. XX – XXI ст.
57. Особливості політичного розвитку Туркменістану у 90-х рр. XX – XXI ст. Правління Сапармурата Ніязова та Гурбангули Бердимухамедова.
58. Зовнішня політика країн Центральної Азії на сучасному етапі.
59. Співдружність Незалежних Держав: загальна характеристика, структура і еволюція.
60. Проблеми, досягнення та перспективи нових незалежних пострадянських держав.

Навчальне видання

І. М. Власюк

**Методичні рекомендації до семінарських занять з освітньої
компоненти «Історія нових незалежних держав»**